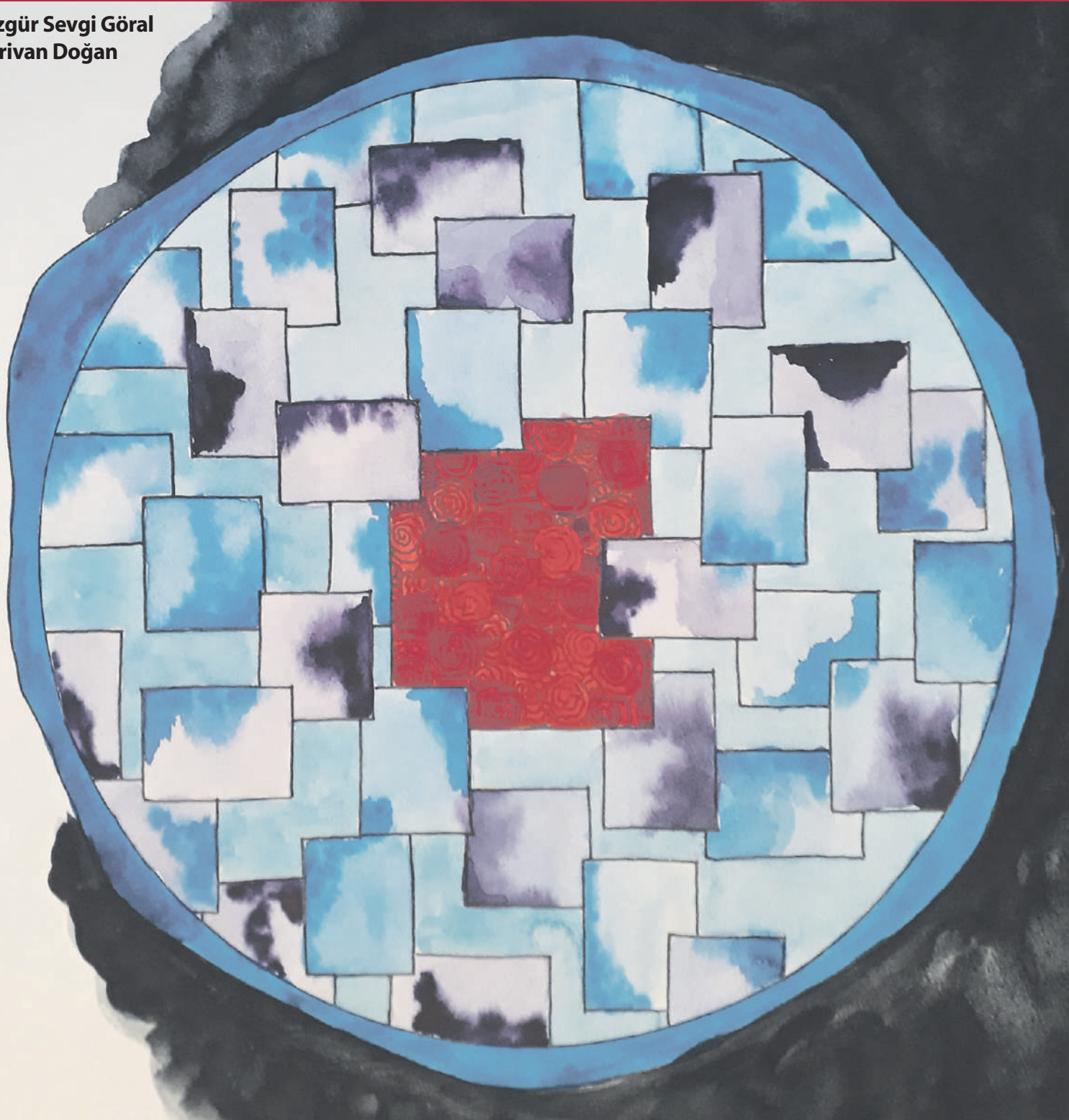

Editör: Özgür Sevgi Görâl
Çizim: Berivan Doğan

“yüz ağzım olsa
anlatamam” *

Kayıpların

izinde

Editörden...

Tarihi 1915 Ermeni Soykırımı'na kadar giden kaybetme stratejisi, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra sol örgütlerin militanlarına ve 1990'lardan itibaren de bir kontrgerilla stratejisi olarak, Kürt savaşı ekseninde, Kürt özgürlük hareketinin üyelerine, militanlarına ve sempatizanlarına karşı kullanıldı. 1990'larda yüzlerce kişi kaybedildi. PolitikART'ın bu sayısında Türkiye'de zorla kaybedilenlerin izini sürmek istedik. Onları anma stratejilerinin bir parçası olarak, hukuki alanda cezasızlığın konusu olarak ele aldık. Aynı zamanda, kayıplarının izlerinin bugünün politik mücadelesinde nasıl sürdüğünü, ne anlama geldiğini anlatma derdine düştük. Hangi çerçeveye koyarsak koyalım kayıplar, aynı zamanda bir devrimci politikanın parçası oldukları için, hep o çerçeveden taşan bir politik fazlaya da sahiptiler. Kayıplar aynı zamanda bugün ve şimdi'de konuşuyorlar, başka bir dünya için, insanların haysiyet-

lerine sahip çıktıkları bir Türkiye ve Kürdistan için, bugün hâlâ, siyah beyaz fotoğraflardan bize bakarak, çok güçlü bir sesle konuşuyorlar. Bu sayı, bizim için, o sesin peşine düşmek anlamına geliyor. Bu sayıda kaybedilenlere hukuk alanında bakan, kayıplar mücadelesinin geçmişini kendi tecrübelerinden bakarak değerlendiren, sanatsal temsil alanında kayıpların anlamı üzerine düşünen, dünyadaki farklı örneklerde zorla kaybetmelere bakan yazılar ve çeviriler var. Umuyoruz ki sayımız, kayıplar mücadelesinin çetrefil güzergahlarının, farklı anlamlarının kavranması için farklı pencereler açar, kapılar aralar. Bu sayıyı aynı zamanda, bir süredir yaptıkları eylemlerle işkenceyle, şiddetle engellenen Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın mücadelesini bir katkı olarak da tasarladık. Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın mücadelesi hiçbir hukuk kararı olmasa da, kendisi olarak, yeteri kadar meşru ve haklıdır. Ancak

bugün, eylemin yapılmasına dair mevcut Anayasa Mahkemesi kararlarına rağmen, eylemlerin yapılması engellenmekte, kayıp yakınları ve onlara destek olanlar işkenceyle gözaltına alınmaktadır. Biliyoruz ki onları işkenceyle gözaltına alanlar gidecek, kayıp yakınlarının haklı mücadelesi ise sadece kazanmakla kalmayacak, aynı zamanda insanlık tarihinin haysiyet mücadelesinde hak ettiği onurlu yere yerleşecektir. Bu sayıyı, Türkiye'de ve Kürdistan'da ve dünyanın her yerinde, kaybettiklerini bırakmayan, onların sadece anılarına değil politik mücadelelerine de sadakatle bağlanan, siyah beyaz fotoğrafları ve ellerinde kırmızı karanfilleriyle hakikat ve adalet talep eden tüm kayıp yakınlarının güçlü sesine sesimizi katma çabası olarak da hazırladık. İnaniyoruz ki kayıp yakınları mutlaka kazanacaktır; bu onurlu mücadeleye minicik bir katkı sunabilirsek ne mutlu bize.

İyi okumalar.

İllüstrasyon: Benim Annem Cumartesi, Serpil Odabaşı

Kaybedenler kaybetti[1]:

Zorla kaybetme suçu

Zorla kaybetme uygulamalarının yaşandığı her ülkede hukukun sınırı içerisinde kayıplar "nesne" haline getirilmeye çalışılmakta, yaşananlar güvenlik konseptinin parçası olarak görülmekte ve bu yaklaşımla failerin devlet görevlisi olduğu ve/veya devlet yetkilendirmesiyle, bilgisiyle eylemi gerçekleştirdiği durumlarda cezasızlık koruması yaratılmaktadır.

Esma YAŞAR

Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Sözleşme[2]'nin 2. maddesine göre; zorla kaybetme, kişilerin devlet görevlileri veya devletin yetkilendirmesi, desteği veya bilgisiyle hareket eden kişiler veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir şekilde özgürlüklerinden yoksun bırakılması, ardından özgürlükten yoksun bırakmayı kabul etmeyi reddetme veya kaybedilen kişinin akıbetini veya nerede olduğunu gizleme şeklinde gerçekleşen ve sonuçta kaybolan kişinin hukukun koruması dışında bırakan bir durum olarak tanımlanır. Hukukun koruması dışında bırakılma durumunda, yetkililerce zorla kaybedilen kişinin hukuka aykırı biçimde özgürlük hakkının elinden alındığı hem inkar edilir hem de kaybedilen kişinin akıbetine ilişkin herhangi bir bilgi verilmez.

Zorla kaybetme suçu eylem, mağdur, zaman bağlamında çok katmanlı bir suçtur. Öncelikle zorla kaybetme suçu **tek başına bir zorla kaybetme eylemi teşkil etmez**; öldürme, işkence ve kötü muamele, özgürlük hakkından hukuka aykırı bir şekilde yoksun bırakma, adil yargılanma gibi en temel hakları ihlal eden eylemler ile birlikte meydana gelir. Zorla kaybetme suçu, **zamansal olarak sınırlı veya belirli bir süre içerisinde meydana gelmez**. Zorla kaybetmeler prototipik olarak süreklilik arz eden eylemlerdir. Fiil kaçırma anında başlar ve suçun tamamlanmadığı süre boyunca, yani Devlet alıkonulmayı kabul edene veya bireyin akıbeti veya nerede olduğuna ilişkin bilgileri açıklayana kadar devam eder.[3] Kaybedilen kişinin kaybedilme tarihi belli veya belirlenebilir olsa da; bu suç kayıp yakınları için sonu belli olmayan, yıllar süren beklenti, arayış, umut(suzluk) anlamına gelmektedir. Kişileri zorla kaybetme suçunun en önemli sonucu **birden fazla mağdur yaratmasıdır**. Kayıp yakınları, kaybedilen kişinin gözaltına alınıp alınmadığı, gözaltına alındıysa gözaltı koşulları, nerede olduğu, hayatta olup olmadığı, cansız bedeninin nerde olduğuna dair bilgiden yoksun bırakılarak, derin bir belirsizlik içinde zamana yayılmış bir acıya maruz kalırlar. Bununla birlikte, zorla kaybetme suçu, toplumsal korku ve baskı aracı olarak ege-men güç nezdinde "öteki" olarak görülen tüm kesimleri yıldırma ve gözdağı vermek amacıyla da kullanıldığı için zorla kaybetme suçunda mağdur, hem doğrudan bu suçtan etkilenen kişiler yani zorla kaybedilenler ve onların yakınları olup hem de zorla kaybedilme riski taşıyan tüm toplumsal kesimdir. Suçun sonuçları bağlamında zorla kaybetme suçu, toplumsal hafızada derin etkiler bırakır. Bu nedenle, zorla kaybetme suçunun zararlarının ortadan kaldırılması veya adalet beklentisinin karşılanması sadece yargısal sistem içerisinde çözülebilecek bir nitelikte olmayıp; yüzleşme iradesinin ortaya konulduğu, hukuki, siyasal, kültürel, ekonomik alanda bütünlüklü bir yöntemle hayata geçirilecek politika ve pratiklerle sağlanabilir.

Toplumu Baskılama ve Sindirme Aracı Olarak Zorla Kaybetme Uygulamaları

Zorla kaybetme eylemlerinin sistematik bir uygulama olarak tanımlanabildiği örneklerin neredeyse tamamında zorla kaybetme uygulamaları baskıcı rejimler tarafından muhalifleri, direnişçileri veya "öteki" olarak görülen kesimleri baskılamak, sindirmek amacıyla daha genel ifadeyle biyo-politika yöntemi olarak toplumu disipline etme amacıyla kullanıldı. Bu yöntemle kaybedilen kişilerden geriye iz bırakılmazken, failerin kim olduğu belirsiz kılınarak genel anlamda failerin tespiti ile cezalandırılması güçleşmekte; toplumsal olarak hesap verilebilirlik imkansız bir hale gelmektedir.

Zorla kaybetme stratejisinin yaygın kullanımına ilişkin bilinen ilk uygulamalardan biri Nazi rejiminin 1941'de yürürlüğe koyduğu Nacht und Nebel Erlassı'dır (Gece ve Sis Kararnamesi); bu politika doğrultusunda işgal edilmiş ülkelerde, özellikle de

Fransa, Belçika ve Hollanda'da yaşayan direnişçiler gece geç vakitlerde tutuklanıp Almanya'ya gönderilip, burada özel mahkemelerce yargılanarak ölüme ya da hapse mahkum edildiler.[4] 1960'lı yıllarda zorla kaybetme uygulamaları sistematik olarak Güney Amerika ülkelerinde görüldü. "Kayıplar" bir insan hakları sorunu olarak 1970'lerde başlangıçta Şili ve Arjantin'de ortaya çıktı. Devletlerin açık ve gizli güvenlik örgütleri tarafından, muhalif, sendikacı, işçi, öğrenci olmak üzere genel anlamda yönetime açık destek vermeyen herkes "ulusal güvenliğe yönelik tehdit" olarak addedilip zorla kaybetme uygulamalarına maruz bırakıldı. 70'lerde ve 80'lerde diğer Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerine sıçradı. 90'lı yıllara kadar, zorla kaybetme uygulamasına başvuran devletlerin hemen hepsi askeri cunta, tek parti ya da tek kişinin yönetimine dayanan "Üçüncü Dünya"[5] ülkeleridir. [6]

Türkiye’de Zorla Kaybetmeler

Türkiye’de zorla kaybetme pratiği yaygın olarak 12 Eylül 1980 askeri darbe döneminde uygulanmaya başlandı ve sonrasında 1990’lı yıllarda sistematik bir uygulama haline geldi. Ancak zorla kaybetme vakalarının 1980 öncesinde Ermeni Soykırımı (1915), Kıbrıs Harekatı (1974), Dersim Katliamı (1937-38) gibi toplumu derinden etkileyen olaylar sırasında yaşandığı bilinmektedir. 1980 askeri darbesinin faşist bakiyesinin 1990’lı yıllara devretmesiyle zorla kaybetme uygulamaları yaygınlaştı. 1990’lı yıllarda Kürt Hareketi’nin toplumsal desteği arttı, Kürtlerin haklarını temsil eden ilk siyasi parti olan Halkın Emek Partisi (HEP) kuruldu, Özgür Gündem Gazetesi çıkarılmaya başlandı, MED TV yayın hayatına başladı; bunlara bağlı olarak siyasal haklar ve özgürlük talebi Kürtler tarafından daha yüksek sesle dile getirildi. Bununla birlikte, 1990’ların başlarına gelindiğinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) bireysel başvuru imkanının da ortaya çıkmasıyla, Kürtlerin haklarına ilişkin çalışan örgütlenmeler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) hukuki yaptırım mekanizmaları üzerinden Kürt halkının gündemi kurumsallaştırmaya başladılar.[7] Kürtlerin haklarına ilişkin kurumsallaşmaya halkın geniş ve yaygın desteği sonrasında bir devlet şiddeti olarak zorla kaybetmeler Kürdistan’da sistematik bir uygulamaya dönüştü. İstanbul’da sol muhalif kişiler gözaltına alındıktan sonra akıbetinden haber alınmazken; başta Diyarbakır ve Şırnak olmak üzere neredeyse tüm Kürt illerinde çocuk yaşta olanlar dahil olmak üzere birçok sivil gözaltında kaybedildi. Türkiye’de zorla kaybetme uygulamaları, kişilerin evlerinden, iş yerlerinden veya sosyal ortamlardan genellikle tanıklıkların olduğu doğrudan asker veya Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele Birimi (JİTEM) elemanı olduğu iddia edilen kişiler tarafından gözaltına alındıktan sonra gerçekleşti. Tam olarak doğrulanmayan listelerin ağırlıklı 1980-2001 arasında olmak üzere bu dönemde 1353 kişi devletle bağlantılı olduğu iddia edilen güçler tarafından zorla kaybedildi.[8]

Tanıklık, Yas ve Adalet Mücadelesi

Bekleme hallerinin farklı disiplinlerden yazarlar tarafından irdelendiği “Beklerken Zamanın Bilgisi ve Öznenin Dönüşümü” kitabında Özgür Sevgi Göral kayıplar söz konusu olduğunda bekleyişin üç farklı zamansallık olarak yaşandığından ve bu zamansallıkların iç içe geçmiş karmaşık bir süreç olduğundan, her sürecin farklı edimlerinden bahseder. İlk zamansallığın, kaybetmeden hemen sonra başlayan ve ilk birkaç günden aşağı yukarı birkaç haftanın sonuna kadar devam eden, devlet tarafından alınan sağ olarak geri alma amacının olduğu, aciliyet duygusunun hakim olduğu ve buna bağlı olarak yakınlar tarafından birçok merciye başvurulduğu bir süreç olduğundan bahseder. İkinci zamansallığı, kayıptan hemen sonraki ilk haftalar geçtikten sonra başlayan ve birkaç yıl boyunca devam eden bir süreç olarak tanımlar ve bu süreçteki en önemli talebin kaybedilenin akıbetinin bilinmesi olduğunu belirtir. Üçüncü zamansallığın, kayıptan sonraki ilk yıllar geçtikten sonra başlayan ve çok uzun süren bir bekleyiş olduğundan zamana yayılmış talep ve edimlerin olduğundan bahseder. Bu zamansallığın bekleyişine damgasını vuran, kaybedilenin bedeninden geriye kalanları yani “kemikleri” teslim alma ve mezar sahibi olma talebi olduğudur. [9] Kayıp yakınları tarafından yürütülen adalet mücadelesi de bu üç zamansallık bağlamında şekillenir; hukuki, toplumsal, politik süreçlerdeki edimlerde yerini bulur.

► **Çumartesi Anneleri’nin** adalet mücadelesine değinirken dünyanın başka bir yerinde Arjantin’de dikta rejiminin muhalifleri, “öteki”leri hizaya getirmek, toplumsal alanda korkuyu yaymak ve bunun sürekliliğini sağlamak için gerçekleştirdiği zorla kaybetmelere karşı Plaza De Mayo Anneleri’nin mücadelesini anlamadan geçmemek gerekir.

► **Hafıza Merkezi’nin** 2015 yılında çıkardığı Türkiye’nin Cezasızlık Mevzuatı raporuna göre; ulaşılan 296 kişiye dair hukuki verilerden 204 kişinin kaybedilmesine dair soruşturmaların sürüncemede bırakıldığını, 9 kişiyle ilgili soruşturmanın zama-naşımı kararıyla sonlandırıldığını ve 16 kişiyle ilgili takipsizlik kararı sonucu dava açılmadığı tespit edildi.

Toplumsal Adalet Mücadelesi

Zorla kaybetme suçu söz konusu olduğunda, adalet mücadelesi hukukun soğuk ve belirlenmiş alanına sığmayacak kadar geniş bir büyüklüğe sahiptir. Faillerin hukuk önünde cezalandırılması veya cezasız kalması adalet mücadelesinin sadece bir parçasını oluşturur. Zorla kaybetme uygulamalarının yaşandığı her ülkede hukukun sınırı içerisinde kayıplar “nesne” haline getirilmeye çalışılmakta, yaşananlar güvenlik konseptinin parçası olarak görülmekte ve bu yaklaşımla faillerin devlet görevlisi olduğu ve/veya devlet yetkilendirmesiyle, bilgisizlikle eylemi gerçekleştirdiği durumlarda cezasızlık koruması yaratılmaktadır. Ama kayıpların birer özne olduğu, hakikatin açığa çıkması, geçmişte yaşananlarla yüzleşilmesi, kayıp yakınlarının bitmeyen yas ve bekleyişinin onarımı sadece hukuk sınırlarında çözüme kavuşacak sorun alanları değildir. Geçmişle yüzleşme konusunda devlet iradesi ve pratiğinin oluşmadığı her yerde adalet mücadelesi hukuk mücadelesinin ötesindedir. Geçmişle yüzleşme

iradesinin ortaya konulmadığı bir zeminde yürütülecek her hukuki mücadele hak ihlaline maruz kalmış ve “kayıp”ın akıbetinin bilinmemesi nedeniyle sürediren bir ihlal olan zorla kaybetme suçu mağdurlarının adalet beklentisini gittikçe yok etme riski taşır. Zorla kaybetme suçlarına ilişkin devlet nezdinde inkar ve cezasızlık geleneğinin devam etmesi halinde, yürütülen hukuki mücadelenin kendisi dahi mağdurlara manevi olarak işkence ve kötü muamele anlamına gelmektedir. Zira, Kürdistan’da zorla kaybedilen kişilerin yakınları hukuki bir başvuru sürecinde, devlet egemenliğini hisseder, savcılar veya kolluk (yerleşik devlet pratiği olarak) tarafından muhatap alınmaz ve bu nedenle bazen defalarca aynı dilekçeyi vermek zorunda kalırlar. Hem Türkçe hem de hukuki dil ile iletişim kurmaya çalışmak dertlerini anlatmada zorluk yaratır, bu süreçlerde kendileri de yaşamlarına dair korku ve terdirginlik hisseder. Yıllar geçtikten sonra az sayıda olsa da açılan davalarda, mahkeme heyetleri tarafından zorla kaybetme suçu inkar edilir, yakınların muhatap alınmama pratiği devam edilir, yargılamalar güvenlik gerekçesiyle genelde başka şehirlerde görülür ve yıllar süren davalar ise cezasızlıkla sonuçlanır. Bu örüntü boyunca devlet şiddetinin farklı edimlerine maruz kalan kayıp yakınlarının hissettikleri derin acı ve elem devam eder; bu pratikler bütünü hukuken işkence ve kötü muamele anlamına gelir.

Benzer Acılar Benzer Mücadeleler

Zorla kaybedilme, kayıp yakınlarında kamusal bir yas tutma hakkının ellerinden alındığı duygusu yaratmaktadır. Kayıplarının yasını açıkça tutmaları için uygun araçlardan mahrum olan kayıp yakınları, içinde oldukları travmatik acı ve öfkeyi dışarı vurma ihtiyacı hissederler. Protesto, tam bu noktada kayıp yakınlarına öfkelerini uygun bir şekilde ve kamusal yollarla ifade etmeleri için bir araç sağlar.[10] Kayıp yakınlarının bitmeyen yası ve bekleyişi hukuk sınırlarından daha öte toplumsal adalet mücadelesi içerisinde kendine yer bulmuştur. Türkiye nezdinde zorla kaybetmelere karşı yürütülen mücadelenin en bilinen ve şüphesiz en ısrarlı örneği Çumartesi Anneleri yürüttüğü adalet mücadelesidir. Çumartesi Anneleri’nin adalet mücadelesine değinirken dünyanın başka bir yerinde Arjantin’de dikta rejiminin muhalifleri, “öteki”leri hizaya getirmek, toplumsal alanda korkuyu yaymak ve bunun sürekliliğini sağlamak için gerçekleştirdiği zorla kaybetmelere karşı Plaza De Mayo Anneleri’nin mücadelesini anlamadan geçmemek gerekir. →

Cumartesi Anneleri

Hasan Ocak'ın Gazi'de gözaltında alındıktan sonra kaybedilmesinin ardından kayıplara karşı mücadele amacıyla İstanbul'da haftalarca kayıplar için mum yakma eylemi gerçekleşti. Burada somutlaşan unutturmama ve hesap sorma bilinci Galatasaray Meydanı önüne taşındı. 27 Mayıs 1995 tarihinden itibaren Cumartesi Anneleri, kayıplarının resimleri ve ellerinde karanfilleri ile birlikte Galatasaray Meydanı önünde hakikat ve adalet arayışını başka bir aşamaya getirdiler. Kaybı deneyimleyen aileler, kayıplarının arayış sürecinde olağan şekilde tutamadıkları yasını kamusal alana taşıyarak protestonun harcı haline getirdiler. Aileler bir araya gelerek Galatasaray Meydanı'nda ilk oturma eylemlerini başlatarak, sürdürülemez hale gelen gündelik yaşamlarını, protestonun temel bileşenini oluşturduğu yeni gündelik yaşamlarıyla ikame ettiler.[11] 27 Mayıs 1995 tarihinden günümüze Cumartesi Anneleri kayıplarının akıbetini öğrenmek, hakikatin ortaya çıkması ve faillerin yargılanması talebiyle Galatasaray Meydanı'nda seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Ancak, kayıpların akıbetinin ortaya çıkarılmasına ve faillerin yargılanmasına ilişkin bir ilerleme sağlanamazken devletin politik iklimine göre hakikat ve adalet mücadelesi

► Türkiye'de 'cezasızlık' iktidardan iktidara devredilen, süreklilik arz eden, yasama ve yargı uygulamasıyla da onay bulan bir devlet pratiği. İktidarlar değişse de yargı dahil devlet erkini elinde tutan her kurum/kişi bu sessiz ve derin mutabakatın parçası oluyor; cezasızlığın devamı, şüphelilerin korunması, kollanması, terfi ve taltif edilmeleri konusundaki fikri birlik titizlikle elden ele devrediliyor.

sürdüren Cumartesi Anneleri'nin oturma eylemi ve basın açıklamaları bazen uzun yıllara yayılacak şekilde engellendi. Tüm bu süreç içerisinde Galatasaray Meydanı, kayıp yakınlarının adalet talep ettiği, politik ve duygusal paylaşımlarda buldukları bir hafıza mekanına dönüştü.

Plaza De Mayo Anneleri

Plaza de Mayo Anneleri, siyasi muhaliflerin zorla kaybedilmesi ve işkence görmesine tepki olarak Arjantin'deki askeri diktatörlüğe ve baskıya karşı barışçıl bir direniş hareketine öncülük etti. Hareket, Arjantin'in Kirli Savaşı (1976-1983) sırasında birkaç Arjantinli annenin "kaybolan" çocuklarını bulma girişi sonucunda 30 Nisan 1977'de 14 annenin Plaza de Mayo'da, başkanlık binası Casa Rosada'nın önünde ilk protestoyu düzenlemesiyle başladı.[12] Arjantin'de ilk kez sokaklara çıktıklarında, askeri cunta yönetimi hala devam ediyordu. 1983 yılında seçimlerin yapılmasıyla Arjantin'de askeri diktatörlük devrildi. Yeni hükümet reform sürecini başlattı ve demokrasinin temelleri atıldı; insan hakları savunucularının desteğiyle geçmişle hesaplaşmaya yönelik bir hakikat komisyonu kuruldu. Hakikat komisyonun yaptığı araştırmalar sonrasında üst düzey dokuz cunta üyesi yargılandı ve beşine hüküm verildi. Hükümet liberal demokrasinin kesintiye uğramaması

için 1986 ve 1987 yıllarında af yasaları çıkardı; albay ve daha alt rütbedeki askerleri yargılamadan muaf tuttu. 2001 yılında federal bir yargıcın af yasalarını iptal etmesi sonucunda cunta döneminde yaşanan ihlaller için soruşturmalar yeniden başladı. Bu davalar aracılığıyla "kirli savaş" döneminde zorla kaybedilen binlerce kişinin yakınlarının adalet mücadelesi hala devam ediyor.[13] Plaza De Mayo Anneleri de bu davalara katılıyor, kampanyalar yürütüyor ve geçmişle yüzleşmek için adalet mücadelesini hala sürdürüyor.

Her iki mücadele örneğinde, kayıp yakınları kaybedilen, akıbeti bilinmeyen sevdiklerinin biricikliğini, tüm gerçekliğiyle hem geçmişte hem bugünlerinde kaybedilemediğini, anılarında ve yaşamlarında tüm canlılığıyla var olduğunu göstermenin bir yolu olarak sevdiklerinin fotoğraflarını taşımaktadır. Bir fotoğraf, kaçınılmaz olarak geçmişe ait bir anı belgeler, bununla birlikte tutulan bir fotoğraf aynı zamanda şimdiye aittir. Fotoğraftaki gözler, bu bakışın imkansızlığından yılmaksızın, hareketsiz biçimde ve kararlılıkla gözümüzün içine bakmaktadır. Fotoğraf kişinin "kendisidir"[14] ve zamanın hiçbir aşamasında kaybedilememişlerdir.

lik kararı sonucu dava açılmadığı tespit edildi. 67 kişinin zorla kaybedilmesi ile ilgili toplam 13 dava açıldı. Bu davalardan 34 kişinin zorla kaybedilmesinin içeren 7 davada beraat kararı verildi. 31 zorla kaybedilen kişiyle ilgili açılan 4 dava hala devam ediyor. Yalnızca 2 kişiyle ilgili açılan 2 davada ise mahkumiyet kararı verildi. Hukuki verisi incelenen 296 zorla kaybedilen kişiden 131 kişiye dair AİHM'e 69 başvuru yapıldı. AİHM, 131 zorla kaybedilen kişiden 116'sında, 69 başvurudan ise 58'inde Türkiye'nin sorumluluğunun saptandığı görüldü.[17]

Türkiye'de 'cezasızlık' iktidardan iktidara devredilen, süreklilik arz eden, yasama ve yargı uygulamasıyla da onay bulan bir devlet pratiği. İktidarlar değişse de yargı dahil devlet erkini elinde tutan her kurum/kişi bu sessiz ve derin mutabakatın parçası oluyor; cezasızlığın devamı, şüphelilerin korunması, kollanması, terfi ve taltif edilmeleri konusundaki fikri birlik titizlikle elden ele devrediliyor.[18] Türkiye'de zorla kaybetme suçu sorumlularına yönelik davalar cezasızlık ile sonuçlansa da, başta Cumartesi Anneleri'nin sürdürdüğü adalet mücadelesi ve bu mücadelenin meşruluğu zorla kaybetme eylemlerinden sorumlu olan tüm kişi ve kurumların yargı önünde olmasa da toplumsal vicdanda kaybettiğini ortaya seriyor.

Dipnot ve Kaynakça

[1] 1995 yılında gözaltında kaybedilen Hasan Ocak'ın mezar taşında, "Şili'de Arjantin'de Öteki Ülkelerde Kaybedenler Kaybetti"

[2] Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Sözleşme, 20 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi ve 7 Şubat 2007 tarihinde imzaya açılarak; 23 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe girdi. Türkiye bu sözleşmeyi imzalamadığı için sözleşmeye taraf değildir.

[3] Birleşmiş Milletler Zorla ya da İrade Dışı Kaybetmeler Hakkında Çalışma Grubu, Sürekli bir suç olarak zorla kaybetme hakkında Genel Yorum, (2010) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/104/45/PDF/G1110445.pdf?OpenElement>

[4] <https://hakikatadaletahafiza.org/turkiyenin-zorla-kaybetme-gercegi/>

[5] Bunlar arasında Arjantin, Şili, Guatemala ve El Salvador gibi Latin Amerika ülkeleri, Kamboçya, Filipinler, Sri Lanka gibi Asya ülkeleri, Zaire, Angola, Uganda, Gine, Namibya gibi Afrika ülkeleri, Irak, Suriye, Lübnan gibi Ortadoğu ülkeleri bulunmaktadır.

[6] Alpkaya, Gökçen, "Kayıp"lar Sorunu ve Türkiye", S.35. (1995)

[7] Nicole F. Watts, Sandıklı Meydan Okumak Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu, S.93. İletişim Yayınları, (2014)

[8] Alpkaya, Gökçen, İlkem Altıntaş, Sevdiren, Öznur ve Ataktürk Sevimli, Emel Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu, Hafıza Merkezi, S.13. Anadolu Kültür Yayınları, (2013)

[9] Göral, Özgür Sevgi, "İmkansız bir Talep" Olarak Adaleti Beklemek: Kaybedilenler ve Yakınları" S.56 vd. Biner, Özlem Zerin, Biner, Özge (Der), Beklerken. Zamanın Bilgisi ve Öznenin Dönüşümü içinde, İletişim Yayınları, (2019)

[10] Sezer Şanlı, Ayşem, "Yasın Protestoya Dönüşümünü İncelemek: Cumartesi Anneleri Hareketi Örneği", S.99. International Journal of Human Studies, (2018).

[11] Sezer Şanlı, Ayşem, "Gündelik Hayatı Dönüştüren Eylem Olarak Protesto ve Protesto Aktörü Olarak Kadınlar: Cumartesi Anneleri Üzerine Bir Değerlendirme", Feminist Eleştiri Dergisi 12, Sayı 1, S.49. (2020)

[12] <https://www.europarl.europa.eu/sakharovprize/en/las-madres-de-plaza-de-mayo-1992-argenti/products-details/20200330CAN54167>

[13] Ayrıntı için bkz. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Hakikat Komisyonları, Anadolu Kültür Yayınları, (2014)

[14] Edkins, Jenny, Kayıp İnsanlar ve Politika, S.49. İletişim Yayınları, (2016)

[15] Bu gelişmelerden en önemlileri JİTEM itirafçısı Abdulkadir Aygan'ın itirafı ve Ergenekon davasının açılmasıydı.

[16] Zorla kaybetme davalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.failibell.org/>

[17] Sevdiren, Öznur, "Türkiye'nin Cezasızlık Mevzuatı", Hafıza Merkezi, S.10. Hakikat Adalet ve Hafıza Merkezi Derneği Yayınları, (2015)

[18] Kurt, Gülşah, Cezasızlık Sorunu: Soruşturma Süreci, Hafıza Merkezi, Anadolu Kültür Yayınları, (2014)

► İnsan hakları savunucuları olarak zorla kaybetmelere karşı mücadelemiz 1995 yılında başladı. Cumartesi Anneleri olarak bilinen bu sivil itaatsizlik eylemi aslında İnsan Hakları Derneği'nde bir grup kadının bir araya gelerek oluşturduğu, Gözaltında Kayıplar Komisyonu'nun etkinliği, bir sivil itaatsizlik eylemi. Bu eylem nasıl başladı? Bunu anlamak için 1995 yılının Mart ayına gitmek gerekiyor.

◆ Eren KESKİN

Zorla kaybetme: Bir devlet politikası

Zorla kaybedilme konusu, yaşadığımız coğrafyanın temel gerçeklerinden biri. Çünkü yaşadığımız coğrafya bir soykırım coğrafyası. 1915 Ermeni ve diğer Hristiyan halklara yönelik soykırım ardından 1938 Dersim soykırımı gibi olaylarda yaşanan binlerce kaybın hala sonuçları bilinmiyor. O nedenle kayıplar mücadelesini sadece yakın zamanla birlikte ele almak yanlış. Zorla kaybetme, cumhuriyet öncesinden bu yana bu coğrafyada var olan bir devlet geleneğidir.

İnsan hakları savunucuları olarak zorla kaybetmelere karşı mücadelemiz 1995 yılında başladı. Cumartesi Anneleri olarak bilinen bu sivil itaatsizlik eylemi aslında İnsan Hakları Derneği'nde bir grup kadının bir araya gelerek oluşturduğu, Gözaltında Kayıplar Komisyonu'nun etkinliği, bir sivil itaatsizlik eylemi. Bu eylem nasıl başladı? Bunu anlamak için 1995 yılının Mart ayına gitmek gerekiyor.

Benim insan hakları savunucusu olarak kişisel tarihimde de gözaltında kaybetmenin çok özel bir önemi var. Çünkü gözaltında kaybetmeler ve ardından oluşan Cumartesi Anneleri eyleminin temelini oluşturan iki insanın gözaltında kaybedilmesi olayı var. Bunlardan biri Hasan Ocak diğeri Ridvan Karakoç.

Rıdvan Karakoç benim müvekkilimdi. Rıdvan, 1995 yılının Ocak ayında bana geldi ve sürekli takip edildiğini, bana vekalet çıkarmak istediğini, başına bir şey gelirse bundan devletin sorumlu olduğunu söyledi. Ardından ekledi "Ben, seni her gün arayacağım. Eğer bir gün aramazsam bil ki başıma bir şey geldi" Vekaletname çıkardı ve gerçekten beni her gün aradı. Ancak 1995 yılının Şubat ayının sonlarına doğru bu aramalar birdenbire kesildi. Tabii ki ben çok endişelendim ve ailesiyle görüştük, ailesi de haber alamıyordu. Bizler Ridvan

Karakoç'un başına ne geldiğini düşünürken, 21 Mart 1995 tarihinde de Hasan Ocak gözaltına alındı ve ailesi ondan da haber alamamaya başladı. Hasan Ocak'ın ailesi çeşitli araştırmalara girişti. Hasan Ocak'ın nerede olduğuna dair hastaneler, cezaevleri neresi varsa oralarda araştırma yaptılar. Sonunda Adli Tıp Kurumu'nda, kendilerine gösterilen ölü bedenlerin fotoğrafları içinde, hem Hasan Ocak'ın hem Ridvan Karakoç'a benzer birinin fotoğrafını gördüler. Böylece her ikisinin de öldüğü anlaşıldı ve bir süre sonra her ikisinin cenazesi de kimsesizler mezarlığında bulundu.

Rıdvan Karakoç'un mezarının açıldığı gün benim hakkımda yakalama kararı çıkarılmıştı. Yazdığım bir yazı nedeniyle – o zaman Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi vardı, bölücülük suçunu içeriyordu, sonra bu madde kaldırıldı- hakkımda yakalama kararı çıkarılmıştı. Bu nedenle maalesef ki Ridvan'ın mezarının açılması sırasında ben bulunamadım. Daha sonra zaten tutuklandım ve cezaevine gönderildim.

İşte bu iki ailenin mücadelesi ve İHD'ye gelip durumu anlatmaları ve İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi'nde ailelerle birlikte neler yapabiliriz tarzı konuşmalar, öneriler başladı. Ve sonunda Cumartesi Anneleri eyleminin bir sivil itaatsizlik eylemi olarak yapılmasına insan hakları savunucusu bir grup kadın karar verdi. Kayıplar komisyonu kuruldu ve Cumartesi Anneleri adı altında, Galatasaray Meydanı'nda oturularak kayıplarımızın akıbeti sorulmaya başlandı. Aslında bu sivil itaatsizlik eylemi belki de coğrafyanın en meşru kabul edilmiş eylemiydi. Çünkü bir çocuğa sahip olma noktasından hem de annelerin ve kadınların yaptığı bir eylem olması nedeniyle toplum tarafından olumlu karşılandı.

Cumartesi Anneleri eylemi her cumartesi saat

12.00'da Galatasaray Meydanı'nda yapılmaya başlandı. Birçok kesimden insan, çok çeşitli siyasi görüşlerden, siyasi kimliklerden ya da sadece insan olma nedeniyle bu eyleme ilgi göstermeye başladı. Gerçekten giderek Galatasaray Meydanı'nda oturan insanların sayısı çoğalmaya başladı. Meşruiyeti hemen kabul edilmiş olan bu eyleme karşı devlet ilk zamanlarda nasıl bir tavır takınacağını bilemedi. Aslında trajikomik bir şekilde ilk başlarda kayıpların arayan aileler için otobüsler getirilmeye başlandı, sanki bu insanlar siyasi nedenle değil de başka bir nedenle, birdenbire gitmiş, kaybolmuş insanlarmış gibi "gelin bu otobüse başvurun, kayıplarınızın kaydını yaptırın" dendi. Tabii ki insan hakları savunucuları olarak bunu trajikomik bulduk, kimse de bu başvuru yapmadı. Eylem giderek yoğunlaşmaya, Galatasaray Meydanı'na gelen insan kalabalığı giderek fazlaşmaya başladı. Bu eylem uzun süre yapıldı. Aslından bu eylem bütün aileler için adeta bir hafıza merkezi haline gelmişti. Birçok insan için de kayıp ailelerine verilen dayanışmanın göstergesi olan bir alan haline gelmişti. 1999 yılına kadar bu eylem aralıksız devam etti. 15 Şubat 1999 tarihinde Öcalan'ın Türkiye'ye getirilişi ve tutuklanarak cezaevine konulmasının ardından bu eyleme engeller getirilmeye başlandı. Öyle ki aslında bu günlerde yaşadıklarımıza çok benzer şeyler yaşamaya başladık. Her hafta gözaltına alınıyorduk, aileler şiddete maruz kalıyordu. Aileler o kadar çok sıkıntı çektiler, o kadar çok şiddete maruz kaldılar ki bir süre eyleme ara verilme kararı alındı. Bir süre bu eylem yapılmadı. Ancak daha sonra bu eylemin tekrar yapılmasına karar verildi hatta bu eylemin meşruiyetini o zamanlar başbakan olan Tayyip Erdoğan dahi kabul etmişti ki kayıp yakınlarıyla bir görüşme yaptı.

Meşruiyeti hemen kabul edilmiş olan bu eyleme karşı devlet ilk zamanlarda nasıl bir tavır takınacağını bilemedi. Aslında trajikomik bir şekilde ilk başlarda kayıplarını arayan aileler için otobüsler getirilmeye başlandı, sanki bu insanlar siyasi nedenle değil de başka bir nedenle, birdenbire gitmiş, kaybolmuş insanlarmış gibi “gelin bu otobüse başvurun, kayıplarınızın kaydını yaptırın” dendi.

Cemil Kırbayır'ın, çok yaşlı olan annesi Berfo Kırbayır'a, Tayyip Erdoğan “oğlunun bulunması için mecliste bir komisyon kurulmasını isteyeceğim” dedi. Gerçekten de mecliste İnsan Hakları Komisyonu Cemil Kırbayır'ın gözetiminde kaybedilişini, soruşturmaya başladı. Hepimiz gittik, hem aile hem biz avukatları olarak ifadeler verdik. Sonuçta meclis gerçek ve ciddi bir araştırma sonucunda rapor hazırladı. Bu raporda aynen şöyle deniyordu: “Cemil Kırbayır'ın gözetimine alındığı, gözetiminde işkenceyle öldürüldüğü ve cenazesinin saklandığı kanısına varılmıştır.” Yani bugün Cumartesi Anneleri eylemini engelleyen, katılanlara şiddet uygulayan, onları gözetim altına alan devlet, Cemil Kırbayır'ın bir meclis raporuyla işkenceyle öldürüldüğü ve cenazesinin saklandığına dair bir rapor hazırlamıştı. Bu gerçekten büyük bir çelişkiydi.

Cumartesi Anneleri eylemi yine devam etmeye başladı. Yine aynı meşru çizgide yine aynı toplanan kalabalıkla devam ettiler. Ancak 2018 yılında bu sefer Süleyman Soylu'nun İçişleri Bakanı olmasıyla birlikte eylem yeniden yasaklandı. Hatta 700. Haftada çok büyük bir saldırı gerçekleşti çok sayıda insan işkenceyle gözetim altına alındı. Eyleme yine başka şekillerde devam edildi. İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi'nin önünde yapıldı. Daha sonra pandemi nedeniyle bu eylem internet üzerinden Youtube yayınlarıyla varlığını devam ettirdi. Ancak bir süre önce Anayasa Mahkemesi Maside Ocak ve Gülseren Yoleri'nin başvurularını olumlu şekilde sonuçlandırdı ve Cumartesi Anneleri eyleminin yasaklanmasının, hak ihlali olduğuna karar verdi. Bu kararla birlikte bizler insan hakları savunucuları olarak kayıp yakınlarıyla birlikte Nisan 2023'den itibaren meşruiyeti artık Ana-

yasa Mahkemesi kararı ile kabul edilmiş bu eylemi, yeniden yapma kararı aldık. Ancak ilk günden itibaren, Anayasa Mahkemesi kararına rağmen Kaymakamın yazılı bir biçimde tek günlük bir yasaklama getirmesiyle tüm cumartesiler bize yasaklandı. Haftalardır hem aileler hem bizler insan hakları savunucuları olarak kelepçelenerek, kötü muameleye maruz kalarak gözetim altına alınıyoruz. Ancak bu eylemden vazgeçmeye hiç kimsenin niyeti yok.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, kaybetme politikası bu eylemin yasaklanmasıyla birlikte hala devam ediyor. Türkiye Cumhuriyeti devleti, gözetiminde kayıp dosyalarında cinayet suçuna ilişkin zaman aşımını uyguluyor, 20 yıl. 20 yıl boyunca savcılar hiçbir işlem yapmadan, hiç delil toplamadan, tanık dinlemeden bu dosyalara zaman aşımıyla birlikte düşüm kararı veriyorlar. Oysa bizler insan hakları savunucuları olarak Türkiye Cumhuriyeti devletinin Birleşmiş Milletler Zorla Kaybetmelere Karşı Sözleşmesini imzalamasını istiyoruz. Bu sözleşmenin imzalanması halinde, zaman aşımı ortadan kalkacak yani yargının zorla kaybetme olaylarında kullandığı 20 yıllık zaman aşımı ortadan kalkacak, süresiz bir şekilde bu dosyaların araştırılması, delillerin toplanması devam edecek. Ancak Türkiye Cumhuriyeti devleti, maalesef ki bu sözleşmeyi imzalamıyor. İmzalamamasının ardında yatan tek neden de zorla kaybetmelere karşı devlet politikası.

● Nisan 2023'den itibaren meşruiyeti artık Anayasa Mahkemesi kararı ile kabul edilmiş bu eylemi, yeniden yapma kararı aldık. Ancak ilk günden itibaren, Anayasa Mahkemesi kararına rağmen Kaymakamın yazılı bir biçimde tek günlük bir yasaklama getirmesiyle tüm cumartesiler bize yasaklandı.

Cumartesi Anneleri ve insan hakları savunucuları, Galatasaray Meydanı'nda Ridvan Karakoç'un akıbetini soruyor.

Yeşim Yaprak YILDIZ

Aşılın hangi zaman?

Türkiye, ağır insan hakları davalarında uygulanan cezasızlık pratikleri konusunda geniş bir repertuara sahip. Cezasızlık, hak ihlallerinin iş-

lenmesini mümkün kılan ayrımcı, dışlayıcı ve ırkçı pratiklerden, soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde adaletin yerini bulmasını imkansızlaştıran uygulamalara kadar uzanan geniş bir pratikler bütününden oluşuyor. Bu anlamda bir suçun şikâyet konusu bile olamamasını sağlayan gündelik pratikler de cezasızlık uygulaması olarak görülebilir. Zaman aşımı uygulaması da işte bu cezasızlık repertuarının kullanışlı bir parçası olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye’de

ağır insan hakları davalarındaki asli amaç inkâr olageldiğinden geniş cezasızlık repertuarı içinde hangi uygulamanın devreye konacağı neredeyse tamamen konjonktürel ve pratik bir konu. Birbirinden niteliksel olarak farklı olmayan iki ayrı davanın birinde en kullanışlı cezasızlık yöntemi zaman aşımı olabiliyorken, bir başkasında sıklıkla yapıldığı gibi failerin delil yetersizliğinden beraat ettirilmesi olabiliyor. Ancak bu nihai amaçtaki ortaklık zaman aşımı kavramının diğerlerinden niteliksel olarak farklı olmadığı anlamına gelmiyor. Zaman aşımı uygulaması, diğer cezasızlık pratiklerinden temelde kaynağı ve yol açtığı etkiler bakımından farklılaşıyor. Bu farkı, adalet ve zaman arasındaki ilişkiyi ve hak ihlallerini maruz bırakılmış kişilerin ve bu şiddetin failerinin farklı zamansallıklarını, yani geçmiş, bugün ve gelecek ile kurduğu farklı ilişkiyi tartışarak daha net görebiliriz.

Kişinin beden bütünlüğünü hedefleyen birçok suç örneğinde failin ve mağdurların zamanı deneyimleme biçimi birbirinden farklıdır. Mağdur, ya da yakınlarının hayatı faile kıyasla geri döndürülemeyecek bir şekilde dönüşür. Ancak bu farklılık bazı suçlar için reddedilemeyecek kadar derindir. Bunlar sistematik ve yaygın bir şekilde uygulanan işkence, zorla kayıplar ve faili meçhul cinayetler gibi uluslararası hukuk tarafından insanlığa karşı suç olarak tanımlanan suçlar. İnsanlığa karşı suçlarda zamanaşımı uygulamasının tarihsel olarak en etkili eleştirilerinden birini Fransız Yahudi düşünür Vladimir Jankélévitch yaptı. Batı Almanya’da 1965 yılında mevcut yasalar nedeniyle Nazi suçlarının zamanaşımına uğrama ihtimaline karşın Fransız gaze-

tesi Le Monde’a gönderdiği bir mektupta[1], Jankélévitch suçun ve yapılan kötülüğün üzerinden belirli bir zaman geçmesinin bu suçu ya da kötülüğü ortadan kaldırmaya yetip yetmediğini sorar. ‘20 yıl boyunca bağışlanamaz olan bir suç nasıl olur da 20 yılı bir gün geçe bağışlanabilir bir hale gelir? Zaman bütün suçları iyileştirir mi?’ diye sorar Jankélévitch.

Türkiye örneği, ağır hak ihlalleri ve katliamlarda zamanın bırakın suçun ağırlığını hafifletmek ya da onu iyileştirmek, aksine onu daha da katmanlandıran, çeşitlendiren bir faktör olduğunu açık bir şekilde gösteriyor. Bunun birincil nedeni suçun niteliği ve

ağırlığı. Söz konusu olan sadece işkence, faili meçhul cinayetler, zorla kayıplar değil aynı zamanda geride kalanların ve hak ve hakikat arayışının engellenmesi, failerin kahramanlaştırılmasıyla şiddetin her an güncel tutulması. Bu tür devlet şiddeti ve siyasi şiddet vakalarında amaç hiçbir zaman tek kişileri yok etmek değil o kişilere yapılanlar üzerinden ait oldukları topluluğa bir mesaj vermek. Dolayısıyla hem suçun niteliği hem sonuçları bakımından kolektif suçlardan bahsediyoruz. Siyasi nedenlerle bir kişinin kaçırılmış, işkence görmüş, öldürülmüş ve kaybedilmiş olması tek başına geride kalanların geçmişini, bugünü ve geleceğini kontrol ve baskı altına alan ağır bir

ihlaller zinciri yaratır. Suçun failer bulunmuş ve cezalandırılmış olsalar bile, şiddete kurban giden kişilerin yakınlarının ve geride kalan mağdurların hayatları geri dönülemez şekillerde dönüşür. Türkiye’de geçmişte işlenmiş ağır hak ihlallerine hem suçun hem de mağdurların inkârı eşlik ediyor. Bu tür suçların ısrarlı bir şekilde inkârı Türkiye’yi dünyada birçok benzer örnekten ayıran önemli bir etken. Bu nedenle Türkiye’deki durumu

anlamak için zamanaşımı kavramını sadece cezasızlık ile değil aynı zamanda inkâr ile beraber düşünmek gerekiyor.

İnsanlığa karşı suçlarda zaman aşımı uygulaması ile ilgili yapılan hukuki argümanlarda zamanla delillerin ve tanıklıkların kaybolması, erişilemez hale gelmesi ve hukuki kesinlik ilkesi gibi argümanlara yer verilir. Jankélévitch Nazi suçlarının zamanaşımına uğrama ihtimali ile ilgili yazdığı yazıda hakimlerin bu yöndeki değerlendirmelerine karşı yeni yeni ortaya çıkan tanıklıklarla suçun nasıl daha da görünür hale geldiğini söyler. Bu insanlığa karşı suç kategorisinde görülen bütün suçlar için böyle. 1990’lardan bu yana akan zaman, ortaya çıkan tanıklıklarla, toplu mezarlarla, failerin itiraflarıyla ve benzer vakaların bilgisi ile suçun aslında ne kadar ağır ne kadar derin ve ne kadar kurucu olduğunu tekrar tekrar gösterdi. Bu tür hukuki gerekçelerin yanı sıra bir de geçmişe perde çekmenin gelecek nesiller ve toplumsal istikrar için önemli olduğu gibi savlar ileri sürülebiliyor. Türkiye örneğinde ise zaman aşımı uygulaması bu tür hukuki nedenler ya da istikrar için unutmaya ihtiyacı gibi gerekçelerle değil inkârın bir parçası olarak çıkıyor karşımıza. En son Madımak katliamı, Musa Anter ve Ayten Öztürk[2] davalarında gördüğümüz üzere, zaman aşımı gerekçelerinde ne suçun ne failin ne delillerin ne de mağ-

durların tartışmasına yer veriliyor. Zamanaşımı konusu biçimsel olarak hukuki bir gerekçe gibi sunulsa da aslında işlenen suçun bir parçası olarak vuku buluyor. Bu anlamda zamanaşımı kararları faili meçhul cinayetler ve zorla kayıplar gibi ağır şiddet vakalarının bir uzantısı haline geliyor.

Türkiye’de bu tür suçların adının bile konmadığı, tanınmadığı, inkâr edildiği, mağdurların ve tanıkların yok sayıldığı ve hatta daha fazla şiddete maruz bırakıldığı ve bu suçların işlenmesini mümkün kılan siyasi düzenin hala egemen olduğu düşünüldüğünde, geçmişte yaşanmış ağır

hak ihlallerinde uygulanan cezasızlık sadece hakikat ve adalet taleplerini karşılamamakla kalmıyor aynı zamanda hem kayıp ya da faili meçhul ailelerinin bugünlerini ve geleceklerini onlardan alıyor. 1990’larda işlenen ağır hak ihlallerinin hayaleti bugünü de geleceği de kuşatmış durumda. Ve haliyle akan zaman bırakın yarayı kapatmayı yaranın aslında ne kadar derin olduğunu gösteriyor.

Kişinin beden bütünlüğünü hedefleyen birçok suç örneğinde failin ve mağdurların zamanı deneyimleme biçimi birbirinden farklıdır. Mağdur, ya da yakınlarının hayatı faile kıyasla geri döndürülemeyecek bir şekilde dönüşür. Ancak bu farklılık bazı suçlar için reddedilemeyecek kadar derindir.

Fransız Yahudi Düşünür Vladimir Jankélévitch suçun ve yapılan kötülüğün üzerinden belirli bir zaman geçmesinin bu suçu ya da kötülüğü ortadan kaldırmaya yetip yetmediğini sorar: “20 yıl boyunca bağışlanamaz olan bir suç nasıl olur da 20 yılı bir gün geçe bağışlanabilir bir hale gelir? Zaman bütün suçları iyileştirir mi?”

Dalit Women, Rollie Mukherjee

Nadia Diz Grana

Devlet şiddeti ve siyasi şiddet vakalarında amaç hiçbir zaman tek tek kişileri yok etmek değil o kişilere yapılanlar üzerinden ait oldukları topluluğa bir mesaj vermek. Dolayısıyla hem suçun niteliği hem sonuçları bakımından kolektif suçlardan bahsediyoruz.

Türkiye’de geçmişte işlenmiş ağır hak ihlallerine hem suçun hem de mağdurun inkârı eşlik ediyor. Bu tür suçların ısrarlı bir şekilde inkârı Türkiye’yi dünyada birçok benzer örnekten ayıran önemli bir etken. Bu nedenle Türkiye’deki durumu anlamak için zamanaşımı kavramını sadece cezasızlık ile değil aynı zamanda inkâr ile beraber düşünmek gerekiyor.

Zaman aşımına bu perspektiften baktığımızda bu uygulamanın sadece geçmişte işlenen bir suçun cezasız bırakılması ya da örtülü affı değil aynı zamanda işlenen yeni bir suç olduğunu söyleyebiliriz. Somut delil yetersizliğine dayanarak verilen beraat kararlarında faili onaylayan, tanığın ifadesini yok sayan bir cezasızlık yaklaşımı varken zaman aşımına dayalı cezasızlık örneklerinde topyekûn bir yok sayma var. Mahkeme, davayı karara bile bağlamayarak sadece o zamana kadar yapılan tanıklıkları değil aynı zamanda suçun kendisini, öldürülen ve kaybedilenleri tamamen yok sayıyor. Suçu soruşturma, kovuşturma, karara bağlama, hakikati açığa çıkarma, adaleti sağlama yükümlülüğünü reddediyor. İşte bu suç, cezasızlık ve inkâr döngüsü içinde zamanaşımı kararları aslında failin zamansallığını onaylıyor.

Peki failin zamansallığından ne kastediyorum? Zaman aşımı kavramının modern devletlerin zaman anlayışı ile ilişkili olduğunu iddia etmek mümkün. Bununla ne demek istediğimi yine Jankélévitch ve kendisi de Nazi zulmünden kaçmış Walter Benjamin’e dayanarak aktarmak isterim. Benjamin ‘Tarih Felsefi Üzerine Tezler’[3] yazısında modern devletlerin ve modern hukukun dayandığı pozitivist ve evrimci tarih anlayışının ve onun dayandığı ilerleme fikrinin radikal bir eleştirisini yapar. Bu anlayışa göre devletin egemenliği ve zaferleri bir süreklilik ve ilerleme üzerinden düşünülürken bu anlatıyı tehdit eden olaylar bir kırılma, kaza ya da olağanüstü hâl olarak kurulur. Ulus devlet tarihi bir kahramanlık anlatısı olarak kurulurken, bu tarihteki baskı ve şiddet olayları, direnişler ve ayaklanmalar bir kırılma olarak düşünülüp ya tarihin dışına itilir ya da bu anlatıyı destekleyecek şekilde yeniden kurulur. Türkiye örneğine baktığımızda, 1990’larda Kürtlere yönelik ağır hak ihlalleri terörle mücadele ve devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne bir saldırıya karşı meşru bir mücadele bağlamında meşrulaştırılırken, Cumhuriyet boyunca Kürtlere yönelik ayrımcılık, şiddet ve savaş boyunca işlenen suçlar sakıncalı anlatılar olarak kurulup yok edilmeye çalışılıyor. Bu, her zaman inkâr yoluyla yapılmıyor tabii. Türkiye’de çok örneği olma-

makla birlikte geçmiş suçları katliamları, soykırımları onları radikal öğelerinden arındırarak hatırlama yolu da bu anlayışın bir parçası. Geçmişle kısmen yüzleşmiş ülkelerde bu tarih tamamen yok sayılmasa bile arındırılarak ve zararsızlaştırılarak egemen anlatıya ekleniyor. 2010 Anayasa referandumu, 12 Eylül davası ve Dersim Katliamı özü tarih araştırmaları anlamında verebileceğimiz örneklerden.

Egemenin tarih anlayışında geçmiş sadece araçsal bir şekilde karşımıza çıkar. Bu tür ilerlemeci tarih anlayışına göre geçmiş, bugün ve gelecek ardışıktır. Geçmiş yaşanmış bitmiştir, geçmişte yaşanan her şey aslında bugüne ve geleceğe hizmet eden anlardır bir yerde. Benjamin bu tür bir tarih anlayışının kazananların ve egemenin tarihi olduğunu, onların çıkarlarına onların lehine kurulduğunu ifade eder. Zaman aşımı kavramında kendini gösteren bu tarih ve zaman anlayışı failerin aklanmasıyla ya da eylemlerinin meşrulaştırılmasıyla sonuçlanıyor. Türkiye’de üst düzey sorumlular bu suçlarla ilgili nadiren kamuya yönelik açıklamalarda bulundular ancak az sayıda açıklamada karşımıza çıkan ya yaşananların tamamen reddi ya da güvenlik önlemleri, terörle mücadele ve dönemin gereklilikleri bağlamında meşrulaştırıldı.

Zamaneşimi uygulamasının bu anlamda hem inkârın hem de politik bir unutmaya talebinin kurumsal olarak onaylanmış hali olduğunu söyleyebiliriz. Bu unutmaya talebi sadece devlet düzeyinde değil toplum düzeyinde de gerçekleşiyor. Geçmiş hatırlama konusunda zaten bir çabası olmayan geniş kesimler adına da unutmaya kararı veriyor zaman aşımı kararını verenler. Bu, aslında suçu işleyen tek başına tetiği çeken fail olmadığını bu tür suçların ve inkârının ancak geniş bir toplumsal suç ortaklığı ile mümkün olduğunu gösteriyor. Bu anlamda zaman aşımı kararları inkârı seçen toplumu da yavaş yavaş o failerin de suç ortağı yapıyor. Kısacası egemenin tarihi felaketleri yok sayan, çeşitli şekillerde inkâr eden bir tarihten ve bu perspektife göre geçmiş geçmişte kalmışken, mağdurun tarihi geçmişin geçmediği bugünü ve geleceği belirlemeye devam ettiği bir tarih. Ve bu ikisi uz-

laşmaz iki yaklaşımın ürünü.

Peki adalet ve zaman arasındaki ilişkiyi mağdurun zamansallığı üzerinden düşünmek neyi değiştirir? Geleceği kurmak geçmiş kurtarmaktan geçer diyor Benjamin. Geçmiş hafızası olmadan bir gelecek tahayyülü mümkün değildir. Modern devletler ve kurumlarına göre geçmiş orada duran yaşanmış bitmiş bir şeyken ezilenler için geçmiş bugüne uzanır, yaşamaya devam eder. Geçmiş bugün ve gelecek ile sürekli bir ilişki içindedir. Adaleti modern tarih ve hukuk anlatısı üzerinden düşününce karşımıza oldukça sınırlı bir adalet anlayışı çıkıyor. En iyi işleyen hukuk sisteminin bile insanlığa karşı suç olarak tanımlanan bu suçları tazmin etmesi mümkün değil. Tarihsel adalet ise suçu geçmişte işlenen bir fiil olarak görmez ve bugüne uzanan etkilerine de bakar. Geçmiş bu anlamda kurtarıcı devrimci bir rol oynayabilir, Benjamin’in söylediği gibi. Tabii egemen tarih anlayışına karşı çıkmak sadece alternatif bir tarih anlatısı kurmaktan geçmiyor. Geçmişte işlenen suçları bugünkü uzantılarıyla birlikte düşünmek, hak arayışlarının devamını getirebilmek, geçmişle bugünün bağlantısını bugünün mücadeleleri içinde de kurabilmek, bu suçların bir daha yaşanmamasını sağlayacak bir toplum tahayyülü inşa etmek gibi çok daha kapsamlı bir toplumsal mücadeleyi gerektiriyor. Zamaneşimine karşı çıkmak sadece cezasızlığa karşı çıkmak değil, devletin geride bırakmak istediği, düşünmek istemediği o zamanı bütün devrimci potansiyeliyle sürekli yeniden karşısına çıkarmak anlamına da geliyor.

[1] Bu mektubun ardından yayınladığı makalenin İngilizcesi için bkz. Vladimir Jankélévitch and Ann Hobart. “Should We Pardon Them?” Critical Inquiry, vol. 22, no. 3, 1996, pp. 552–72.

[2] Bu davaların hukuki süreçleri ve karar duruşmaları için failibelli.com sitesine bakabilirsiniz. <https://www.failibelli.org/jitem-musa-anter-ve-ayten-ozturk-davasi-izleme-raporu-21-eylul-2022-karar-durusmasi/>

[3] Walter Benjamin (1999), Illuminations, edited and introduced by Hannah Arendt, translated by Harry Zorn, London: Pimlico.

Zorla kaybetmelere küresel bir çerçeveden bakmak [1]

Zorla kaybetmeler ne geçmişte kalmış ne de sadece doğu ve güney diktatörlüklerinde kullanılmış bir uygulamadır. Daha ziyade, küresel bağlamda modern devletler tarafından gerekli görüldüğü takdirde, çeşitli 'olağanüstü durumlarda' egemenliğin oldukça spesifik ve somut bir kullanımı olarak tezahür eder.

Dünyada değişik şekillerde tekrar tekrar karşımıza çıkıyor olsa da zorla kaybetmelerden son yıllarda gittikçe daha az söz ediliyor. Zorla kaybetmeler, geçmişe dair bir olgu olarak, daha çok 1970'lerde Güney Amerika diktatörlüklerinde siyasi muhaliflere karşı yapılan uygulamalar bağlamında tartışılıyor. Ne yazık ki bu algı yanıltıcı. Zorla kaybetme pratikleri, farklı yerlerde ve zamanlarda, birçok farklı biçimde ve değişik fail profilleriyle tezahür etmesinin yanı sıra farklı siyasi ve hukuki mücadelelerin doğmasına da neden olmuştur. Üstelik, bu pratiğin maalesef 20. ve 21. yüzyılları boyunca küresel düzeyde uygulanmış olduğunu görüyoruz. Zorla kaybetme pratiğine, hem Fransız kontrgerilla örgütü Organisation de l'Armée Secrète (Gizli Ordu Örgütü) tarafından Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında sömürgecilik karşıtı hareketlere karşı olarak, hem de Cezayir hükümeti tarafından Cezayir'deki iç savaş sırasında farklı Müslüman grupların militanlarına yönelik olarak yaygın biçimde başvurulmuştur. Eski-Yugoslavya'dan koparak kurulmuş devletlerde hem devlet hem paramiliter örgütler tarafından etnik temizlik, soykırım ve insanlığa karşı suçların işlendiği 1991 ve 2001 yılları arasındaki savaşta kullanılmıştır. Türkiye'de 1915 Ermeni Soykırımı'yla birlikte düşünmeye başlamak gereken bu uygulama, 1980 askeri darbesi sonrasında sol örgüt militanlarına ve 1990'larda esasen Kürt hareketi etrafında mobilize olmuş Kürtlere karşı olarak, Rusya'da da 1999 ve 2009 arasındaki Çeçen Savaşı sırasında Çeçen militanlara karşı olarak uygulanmıştır.[2] Zorla kaybedilenlerin yakınları ve bu konuda çalışan sivil toplum kuruluşlarının üyesi olduğu bir ağ olan International Coalition against Enforced Disappearances (ICAED – Uluslararası Zorla Kaybetmelere Karşı Koalisyon), zorla kaybetme suçunun

nun günümüzde Bangladeş, Hindistan, Mali, Pakistan, Meksika, Kolombiya, Sri Lanka, İran, Sudan, Lübnan, Irak ve Suriye'de işlenmeye devam ettiğini belirtmektedir.[3] Dahası, Guantanamo Hapishanesi'nde sembolize olan yasadışı tutukluluk hali ve bir tür zorla kaybetme sayılan olağanüstü yorumlama (extraordinary rendition) ve gizli gözaltı (secret detention) gibi 'terörle mücadele' kapsamında hayata geçirilen yasal ve yasa dışı uygulamalar, zorla kaybetmelerin diğer devlet şiddeti türleriyle beraber, özellikle 2001 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Almanya gibi 'demokrasinin kalbi' olduğu iddia edilen ülkelerde de gerçekleştiğinin bir kanıtıdır.[4] Bu nedenle, zorla kaybetmeler ne geçmişte kalmış ne de sadece doğu ve güney diktatörlüklerinde kullanılmış bir uygulamadır. Daha ziyade, küresel bağlamda modern devletler tarafından gerekli görüldüğü takdirde, çeşitli 'olağanüstü durumlarda' egemenliğin oldukça spesifik ve somut bir kullanımı olarak tezahür eder.

Zorla kaybedilenlere işaret etmek için hem kayıp hem de zorla kaybetme terimleri kullanılır. Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye göre, 'zorla kaybetme' terimi, "(...) devlet görevlilerinin ya da devletin yetkilendirmesi, desteği veya göz yummasıyla hareket eden kişilerin ya da grupların gözaltına alma, tutuklama, kaçırma ya da diğer herhangi bir biçimde özgürlükten yoksun bırakması ve bu durumdaki bir kimseyi, özgürlükten yoksun bırakmayı kabul etmenin reddedilmesi veya kaybedilen kişinin akıbetinin ya da nerede olduğunun gizlenmesiyle, hukukun koruması dışına çıkarması(...)" durumunu ifade eder. 'Kayıp' ise, "uluslararası ya da iç silahlı çatışma sonucunda haber alınamayan kişilerle" ilgili olan daha geniş bir kategori belirtir. Bu kişi, "asker ya da sivil, ailesi-

nin kendisinden haber alamadığı herhangi biridir." İki kavram arasında uluslararası insan hakları hukuku ve insancıl hukuktan kaynaklanan hukuki ayrımlar vardır, ancak pek çok çatışma örneğinde her iki kategoride de kayıplar söz konusu olur. Örneğin, Lübnan, Ermenistan, Gürcistan ve Çeçenistan'a baktığımızda bu iki kategoriye de uyan örnekler buluruz. Ayrıca, çoğu zaman, kaybedilenlerin yakınları ve aile örgütleri dahil olmak üzere farklı aktörlerin, bu terimleri değişimli olarak kullandığını görüyoruz. Sıklıkla, bu suçtan etkilenen toplumlarda, bu iki ayrı kategori genellikle neredeyse anlamsızlaşır ve geçişli olarak kullanılır.

Farklı bağlamlarda, zorla kaybetme suçu birbirinden farklı şekillerde işlenir. Suçun kimi unsurları, kaybetme stratejisini uygulayan devletin baskı ve zor kullanma kapasitesiyle derinden ilişkilidir. Bir başka deyişle, zorla kaybetme vahşetinin sonuçlarıyla uğraşırken, ilgili devletin gücüne dikkat edilmelidir, çünkü güçlü ya da zayıf bir devlet olması işlenen suçun sonuçları üzerinde kayda değer bir etkiye sahiptir. Ayrıca, çatışmanın bağlamı, etno-politik bir çatışmadan mı yoksa askeri/otoriter bir devletten mi kaynaklandığı da zorla kaybetmeler karşısında aktüel durumu etkiler. Çatışmanın devam edip etmemesi, bittiyse nasıl bittiği de zorla kaybedilenlerin statüsünün belirlenmesinde önem taşır. Son olarak da ulusaşırı kurumlar, 'yabancı hamiler' ve uluslararası ajanslar dahil olmak üzere uluslararası aktörlerin varlığı ya da yokluğu, zorla kaybetmelerin hukuki ve politik alanda elde ettiği sonuçların şekillenmesinde rol oynar. Fakat tüm bu farklı örneklerde, zorla kaybetme meselesi ve sonuçlarına karşı mücadeleler, ne kadar politikadan uzak konumlandırılmaya çalışılırsa çalışılsın, politik duruma ve konjonktüre kökten bağlıdır. →

❖ **Özgür Sevgi GÖRAL**

Her ne kadar örnekler arasında farklılıklar olsa da cezasızlık kalkını arkasında korunan faillerin dokunulmazlıkları ve kayıtsızlıkları ile yerel hukuki mekanizmaların etkisizliği, pek çok örnekte, trajik bir biçimde benzerdir. Af kanunları, çıkmaza girmiş soruşturmalar, beraatlarla sonuçlanan beyhude davalar gibi cezasızlığın hukuki mekanizmaları ile kaybedilenlerin ailelerini sindirmek üzere kullanılan taktikler neredeyse tüm örneklerde yaygındır. Türkiye'nin de dahil olduğu pek çok örnekte, failler sadece dokunulmaz bir cezasızlık kalkanyla korunmakla kalmayıp, siyasi partilerde yüksek konumlar verilerek ya da çeşitli güvenlik ve istihbarat birimlerinde önemli pozisyonlara getirilerek, devlet aygıtının daha da güçlü bir parçası haline getirilmiştir. Faillere yapılan bu muamele zorla kaybetme suçunun temel özelliğini ortaya çıkarır: bu suç özünde ve sıkı sıkıya devlet aygıtına ve modern ulus-devlet yapısına bağlıdır.

Pek çok bağlamda ortak olan bir başka çarpıcı nokta ise, zorla kaybetmelere karşı yürütülen mücadelede kadınların öncülüğü ve hakimiyetidir. Kaybetmenin ardından hem kısa hem uzun vadede, eşlerin ve annelerin performansları, eylemleri ve hareketleri mücadeleye

► Pek çok bağlamda ortak olan bir başka çarpıcı nokta ise, zorla kaybetmelere karşı yürütülen mücadelede kadınların öncülüğü ve hakimiyetidir. Kaybetmenin ardından hem kısa hem uzun vadede, eşlerin ve annelerin performansları, eylemleri ve hareketleri mücadeleye yön verir. Her ülke için kesin rakamlar bulunmasa da çoğunlukla erkeklerin zorla kaybedildiğini biliyoruz.

► Zorla kaybetme; gösterme ve saklı kılma, silme ve gösteriyle icra etme, gizli kapaklı bir şekilde yok etme ve çok gürültülü bir yaygaracılıkla vuku bulma gibi özgül bir diyalektik içinde, pek çok çelişkili unsurun bir arada var olduğu bir devlet şiddeti türüdür. Bir başka deyişle, kaybetme pratiği, öyle ya da böyle, özel bir gizlilik ve görünülük diyalektiği içinde gerçekleşir.

yön verir. Her ülke için kesin rakamlar bulunmasa da çoğunlukla erkeklerin zorla kaybedildiğini biliyoruz. "Cinsiyet analizi yapan araştırmalar kaybedilenlerin yaklaşık yüzde 70 ila 94'ünün erkek olduğunu doğrular." [5] Kaybolmadan sonraki adalet mücadelesi, ailenin ekonomik yükü, yas tutmanın sembolik rolü gibi materyal ve duygusal birçok meselenin toplumsal cinsiyet temelli bir iş bölümü sonucu, esas olarak kadınların görevi haline geldiğini biliyoruz. Kadınların tecrübeleri, sadece kaybedilme sonrasında değil, suçun spesifik olarak işlenme şeklinin ve örüntülerinin anlaşılması konusunda da son derece önemlidir. Zorla kaybetmelere toplumsal cinsiyet perspektifinden bakan yaklaşımların söyleyecek şüphesiz çok şey var. "Kaybedilenlerin eşlerinin deneyimlerinin karmaşıklığı ve çok katmanlılığı, insanların ağır hak ihlallerine ya da yoğun devlet şiddetine maruz kaldığı zamanlarda verdikleri yanıtlara da başka bir gözle bakmamızı sağlıyor. Farklı kadınların

1974 Türk İstilasları sırasında, 20 yaşındayken kaybedilen Epiphanius Kyriakou'nun portresi ve annesi Eleni Kyriakou.

farklı yanıtlarını görmemizi sağlıyor; kadınların yaşa, eğitime, deneyime, etnik kökene, sınıfsal konuma, politik yakınlıklara bağlı olarak aslında birbirlerinden nasıl farklı tecrübeler edinebileceğini görüyoruz. Dolayısıyla ağır insan hakkı ihlallerinin yarattığı tahribatı nasıl giderebileceğimizi tartışırken bu çok farklı deneyimlerin hepsini içeren bir dil kurmak gerekiyor." [6] Bununla beraber, zorla kaybetmelere toplumsal cinsiyet temelli bakan çalışmalar, her ne kadar son on yılda artmış olsa da hala bu alandaki literatürün küçük bir azınlığını oluşturur.

Zorla kaybetme; gösterme ve saklı kılma, silme ve gösteriyle icra etme, gizli kapaklı bir şekilde yok etme ve çok gürültülü bir yaygaracılıkla vuku bulma gibi özgül bir diyalektik içinde, pek çok çelişkili unsurun bir arada var olduğu bir devlet şiddeti türüdür. Bir başka deyişle, kaybetme pratiği, öyle ya da böyle, özel bir gizlilik ve görünülük diyalektiği içinde gerçekleşir; tüm detaylarına vakıf olunmasa da kayıp yakınları dahil olmak üzere herkes bir felaketin meydana geldiğini bilir. Zorla kaybetme stratejisine özgü gizlilik ve görünülük diyalektiğine göre, yakınları kaybedilen kişinin gözaltına alındıktan sonra sorgu sırasında korkunç bir işkenceye maruz kaldığını ve infaz edildiğini, genelde, politik bir sezgiyle tahmin etmektedir. Bu tahmine rağmen, çoğunlukla kadınlardan oluşan kayıp yakınları, sevdiklerini aramaya devam etmiş, sayısız hukuk kurumunun kapısını çalmış ve çeşitli gündelik politik mücadelelerin yanı sıra farklı hafızalaştırma eylemleri de gerçekleştirmiştir. Onlar sadece "mağdur" ya da "şikayetçi" değil, aynı zamanda mücadele eden politik öznelerdir. Gözdağları, tutuklamalar ve işkencelere göğüs germiş, karşılaştıkları birçok ekonomik zorluğa rağmen ailelerini bir arada tutmuş ve son derece düşmanca politik ortamlarda bile taleplerini tekrar tekrar dillendirmişlerdir. Tekrar üzerine kurulu bu performatiflik, çoğu zaman somut sonuçlara ulaşmasa da, kendi içinde bir hayatta kalma, direnme, politik mücadele ve umut eylemidir. Umudun sadece tekil ve dramatik bir kahramanlık eyleminde vücut bulmadığını, günlük hayatta direnç ve sebat göstermek için sürekli sarfedilen çabalarda da somutlaştığını unutmamak gerekir. "Bu şekilde, umut mutlaka gelecekteki bir iyiliği değil, öncelikli olarak haysiyetli bir hayat yaşamak için sebat göstermeyi hedefler." [7] Cumartesi Anneleri/İnsanları başta olmak üzere, kayıp yakınlarının mücadelesinin içerdiği umut, tüm tehditlere, işkenceye ve şiddete rağmen, şüphesiz haysiyetli bir hayat yaşamak için sebat göstermekten doğan, son derece somut ve gerçek bir umuttur.

Cezayir, FEMED

Dipnot ve Kaynakça

[1] Bu yazı, Özgür Sevgi Göral'ın "Hakikat İçin Umut Var mı? Kafkaslar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Zorla Kaybetmeler ve Kayıp Kişilere İlişkin Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlıklı kitabından kısaltılarak oluşturulmuştur. Kitapta Türkiye, Rusya, İran, Kıbrıs, Lübnan, Cezayir ve Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan'daki zorla kaybetmeler ele alınmaktadır. Kitaba <https://enforceddisappearances.dealingwiththepast.org/tr/index.html> adresinden erişilebilir.

[2] Jeremy Sarkin vd., Bosnia and Herzegovina, Missing Persons from the Armed Conflicts of the 1990s: A Stocktaking (Sarajevo: International Commission on Missing Persons, 2014); İnsan Hakları İzleme Örgütü, Time for Reckoning: Enforced Disappearances in Algeria, 2003; Juliet Chevalier-Watts, "The Phenomena of Enforced Disappearances in Turkey and Chechnya: Strasbourg's Noble Cause?," Human Rights Review 11, no. 4 (2010): 469-489; Özgür Sevgi Göral, Enforced Disappearance and Forced Migration in the Context of Kurdish Conflict: Loss, Mourning and Politics at the Margin (Doktora tezi, École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), 2017).

[3] ICAED Statement on the International Day of the Disappeared, International Coalition Against Enforced Disappearances (ICAED), 30 Ağustos 2012, <http://www.icaed.org/home/news-archive-2012/>.

[4] Pilar Calveiro, "Torture in the heart of 'democracies,'" (sunum, Symposium On Torture, The George Washington University, 18 Kasım 2008), https://us.boell.org/sites/default/files/downloads/Calveiro_torture_democracy.pdf.

[5] Polly Dewhirst and Amrita Kapur, The Disappeared and Invisible. Revealing the Enduring Impact of Enforced Disappearance on Women (New York: International Center for Transitional Justice (ICTJ), 2015), 4, <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Gender-Disappearances-2015.pdf>.

[6] Özlem Kaya ve Hatice Bozkurt, "Fotoğrafi Kaldırmak" Eşi Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri (İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2014), s. 12.

[7] Jarrett Zigon, "Hope and Waiting in Post-Soviet Moscow," Ethnographies of Waiting: Doubt, Hope and Uncertainty içinde, ed. Manpreet K. Janeja ve Andreas Bandak (Londra, New York: Bloomsbury Academic, 2018), 71.

Devletin nekropolitiğine karşı ölülerimizin direnen soluk fotoğrafları

◆ Selaheddin BİYANİ

“Ölüm anlamında yenilmiş bir halkın yaşama egemen olma şansı yoktur”
Butler

Nekropolitika, yaşamın aslında ölümün iktidarına tabii kılındığı iddiası üzerinden bakışımızı, biyoiktidarın yaşam üzerindeki egemenlik alanından iktidarın ölüm üzerindeki egemenlik alanına çevirmiştir. Nekropolitika kavramını ilk kez literatüre kazandıran Mbembé'nin 'ölümün denetlenmesi, iktidarın dışlaşması' iddiası, gücünü 'egemenlik gücünün kimin yaşayıp kimin ölebilir kararına muktedir oluşundan alır' tezinden alır. Tam da bu eşikte direniş, kurban,

bir yas ile sessizleştiği ikili bir düzlem yaratmıştır.

Ertelenmiş ya da tutulmamış yas ile hafıza ilişkisinde asli hikâye, ölüyü görünmez kılma (kaybettirme ve mezarsız bırakma), hem ölümün hem de ölünün mekân dışına itilerek Butler'in deyişiyle kırılan/laştırılmış hayatların statüsünün askıya alınması ile başlar. Meşru olmayan yaşamların yok edilmesiyle başlayan bu düzlemde iktidar, belli bir yas hiyerarşisi kurarak 'yüceltilen şehitlik' ile 'leş ya terörist' imgesine sıkıştırılan iki ayrı kategori üzerinden insani bir değer farkını da yeniden dolaşıma sokar. Biyolojik bir ırkçılığın eşlik ettiği ve her türlü etiğin devre dışı kaldığı bu düzlemde devletin bakışında kurban, zaten meşru olmayan bir

Bir insanı ya da topluluğu tarihten ve coğrafyadan silmenin en kestirme yolu onu hem biyolojik hem de sembolik alandan tamamıyla silmektir. Kayıp tam olarak temsil edilemezse bile hatıraya, fotoğrafa, yeni doğan bir çocuğun ismine sembolik olarak kaydedilir. Sembolik alana kaydedilmemiş her kayıp bir travma gerekçesi olur; bilinç bile belleği kontrol edemez hale gelir ve zamanla o hatıra her yerde gözlerimizin içine bakan hayali bir imgeye dönüşür. İşte tam burada ağır bir kederin yanına uzlaşımsız bir öfkeyi alan bir kayıp yakının elinde duran oğlunun, babasının, annesinin, abisinin, ablasının ya da kızının soluk fotoğrafı bütün unutkanlıkları askıya alır; hem bir ilaç hem de bir zehir gibi insanın ruhuna tevarüs eder o fotoğraf. Çünkü temsil, tanıklığın hem ilacı hem de zehridir...

Ortada ölüsü olmayan bir ölünün yasını tutmak, hem ölen için hem de yas tutan için yaşam ile ölüm arasındaki belirsiz bir uzamda sonsuza dek asılı kalmaktır. Hayat ile ölüm arasına sıkışma gayri insani bir

Kaybettirilenin ardında kalanların umutsuzluk ve karamsarlığı bir ömür taşıyabilmesi ve ölünün bir direniş motivasyonuna dönüşmemesi için yakışsız (mezarsızlık) bir ölümle ölümün haysiyeti yerle bir edilir. Yerin üstünde yeri olmayanın yerin altında da yeri olmamalı kuralı işletilerek ölü ve ölünün ardında kalanların yası belirsiz bir uzama hapsedilir.

Ölülerimizin Rilke'nin deyişiyle 'ölüm olmayan bir ölümden yok olmaması' için Barış Anneleri ve Cumartesi Anneleri'nin toplandığı her alan, hem ölülerimizi bu güne çağırdığımız hem de ölüyü ölüm dışı bir mekâna mahkûm etmeye çalışan iktidara karşı bir direniş ve itiraz sahnesi görevini görmektedir.

insanlık haline dönüşür ve Butler'in dediği gibi 'yası tutulmayan hayat, hayat olmaktan çıkar.' Hangi ölüm için yas tutulup hangisine tutulmayacağı, ölen kişinin iktidar tarafından 'insan' olarak kabul edilip edilmediği koşuluna bağlanmıştır. 'Bir gün çıkıp gelecekler' umudu, acımasız bir melankolik şüpheyi canlı tutup geride kalanın yasını sonsuzlaştırabilirken aynı zamanda o umudun devrimci bir öfke üzerinden örgütlenmesini de sağlayabilir. Duvarlarımızda asılı duran ya da her cumartesi günü annelerimizin ellerindeki kayıplarımızın soluk fotoğrafları bize reva görülen süreleştirilmiş bir ölüm halinin izdüşümleri gibidir. O soluk fotoğraflarla her göz göze geldiğimizde ölümlerimizin o bakışları, bizleri borçlu kılar, ödev yükler, sorumluluk hatırlatır ve bizi unutuşa karşı devrimci bir hatırlama eylemine davet eder. Ölümlerimizin Rilke'nin deyişiyle 'ölüm olmayan bir ölümden yok olmaması' için Barış Anneleri ve Cumartesi Anneleri'nin toplandığı her alan, hem ölümlerimizi bu güne çağırdığımız hem de ölüyü ölüm dışı bir mekâna mahkûm etmeye çalışan iktidara karşı bir direniş ve itiraz sahnesi görevini görmektedir.

yas ve feda diyalektiği gibi olgular üzerine yeni bir okumanın imkânı ve uzun bir külliyyatın yolu açılmıştır.

Özellikle 1990'ların başından itibaren Kürdistan'da terörle mücadele stratejisine koşut olarak yaygınlaşan 'kaybettirme' pratiği, devletin nekropolitik karakterinin yarattığı yüzlerce vahşet ve direniş hikâyesini direnenlerin hafızasına kaydettirmiştir. O hikâyenin her yerine serpişmiş olan soluk fotoğraflar o hikâyenin her biri ayrı bir hikâyeyi anımsatan, direniş ve yüzleşmeye çağırıcı birer tablo gibidir. Bu gün geldiğimiz tarihsel kesit, J. Berger'in 'Anımsanan şey hiçlikten kurtulmuştur, unutulmuş şey ise terk edilmiştir' teziye uygun bir karakter kazanarak kayıp yakınlarından sadece bir kesimin direndiği, diğerlerinin ise melankolik

hayattan gelmiştir ve her türlü ölüm revadır.

Kaybettirilenin ardında kalanların umutsuzluk ve karamsarlığı bir ömür taşıyabilmesi ve ölünün bir direniş motivasyonuna dönüşmemesi için yakışsız (mezarsızlık) bir ölümle ölümün haysiyeti yerle bir edilir. Yerin üstünde yeri olmayanın yerin altında da yeri olmamalı kuralı işletilerek ölü ve ölünün ardında kalanların yası belirsiz bir uzama hapsedilir. Devlet, sadece mezara ve gömülme hakkına değil hatıranın kendisine de el koyar. Humanitas (insan), humando (gömmek), mirov/mordem (insan), mirin (ölüm) arasındaki etimolojik ve semantik bağı düşündüğümüzde mezarlar aslında ölünün zamana (tarihe) ve mekâna (toprağa/ülkeye) iz düşürdüğü ve kaydedildiği bir uzamdır.

Rilke, 'haysiyetli ve yakışık alır bir ölümün insanın içinde taşıdığı çok güçlü bir arzu' olduğunu söyler. Ölümün haysiyeti sorunu ve ölüm/etik/hukuk bağlamı modern öncesi, hatta hukukun en arkaik dönemine kadar uzanır. Genos dönemi, neredeyse boydan boya ölümler ve atalar kültürünün etkisi altında bir form kazanmıştır. Ata ölüsüne tapınmanın amacı atayı ölümsüz kılmaktır. Bu ölümsüzlük hali, aynı zamanda toprağa kök salma ve gömüldüğü yerde o kabilenin yerleşik olduğuna dair bir sınır ilanıdır. Ata kültürüne tapma, aileyi, kabileyi bir arada tutan bir bağ ve işbirliğini yeniden üreten bir mekanizma olmanın yanında, geçmiş, şimdi ve yarının bağını aynı anda 'an'ın içine yerleştirilmesi anlamına da gelir. Yaşam ve insan merkezli dinlerin, ölüyü öte dünyaya havale etmeleriyle başlayan uzun serüven, sekülerizmin mitik inşayı yok ederek ölümün haysiyeti sorununu etiğin alanından alıp hukuk alanına hapsedmesi ile ölü üzerinde her türlü tasarrufun meşrulaştığı bir vahşet dönemine girildi. Sekülerizmin ölümün ahlaksal normlarını paramparça etmesi ile sayıları milyonları bulan mezarlıklar arasında dolaylı bir bağlantı vardır.

'Gerçek yas, kişinin kayıp tarafından ele geçirilmeye razı olmasıyla tutulabilir. Bu aynı zamanda ötekine teslim olmaktır. Politik özne olmanın ön koşulu bu melankoliyi ya da yitenleri şimdide tutmaya adanmış uzlaşsız yastır.'

W. Benjamin

Benjamin, aslolan tarihçi değil tanıktır derken bütün işaret levhaları bizi Cumartesi Anneleri ve Barış Anneleri'ne doğru götürür. Çünkü temsil edilemez olanı tarihin her döneminde kamusal alana taşıyan tarih değil bizzat tanığın kendisidir. Tam da bu eşikte tanıklığın etiği sorunu devreye girer. Çünkü ölen konuşamaz,

tanık tanıklığına kendi öznel yargılarını ve duygu dünyasını katmadan aktaramaz, hayatta olmayanın adına konuşmanın ağır etik yükü altında ezilme durumuna karşı kısmen de olsa Levinas'ın etiği imdadımıza yetişir. Hem bir tanıdık hem de bir yabancı olan ötekinin yüzü ve hatırası onun gözlerimizin içine bakan çok edici bakışında toplanır. Bizi o an rehin alan, bireyselliğimizi ve belirlenimlik sınırlarımızı paramparça eden o bakışlar bizi dönüştürür, o bakışın bize yüklediği anlam bize ödevler yükler, hayatta kalma hakkımızı askıya alır. Bu ağır sorumluluk kipi, yüzü karşıma değil üstüme bir yerde konumlandırır. Yitirdiklerimizin resimlerinin her zaman bizim başımızın üstünde durmasının nedenini başka türlü nasıl açıklayabiliriz ki?

İktidarların karısını gün ışığına çıkarmak isterken Orpheus'a ödettiği ağır bedelin bir benzerini bu gün her eylemde tartaklanan, gözaltına alınan ve kamusal alanda görünürlükleri tamamiyle silinmeye çalışılan kayıp aileleri ödemektedir. Çünkü yaşayanı ölü üzerinden cezalandırmak iktidarların arkaik döneminden bu güne kadar devam ettirdikleri bir iktidar stratejisidir.

Geçmişin bütün tekinsizliğine rağmen, her gün gözlerimizin içine bakan ölümlerimizin gözleri ile Plaza De Mayo'dan Galatasaray Meydanı'na oradan Batman ve Gever'in ara sokaklarına kadar serpişmiş ailelerin gözleri bakışmaya devam edecektir. O bakışlarda, hem geri adım atmayan direngen bir itiraz hem de Orpheus'un sonsuz yası her an göz göze gelmeye devam edecektir. Ta ki kayıplarımızın hiçbir zaman ulaşamayacağımız gözlerine bakarak o büyük müjdeli günün müjdeli haberini ulaştırıncaya dek. Çünkü onlar bizim ölmemiş ölümlerimizdir ve usulünce gömülmedikleri o toprakların bir yerlerinden ancak kurtuluş günü dirilip gelebileceklerdir. Yenilecek olursak da 'geçmiş, bugünü ve geleceği' hep birlikte kaybedip Orpheus'un sonsuz yasına ve melankolisine gömülüp kaybolacağız...

İktidarların karısını gün ışığına çıkarmak isterken Orpheus'a ödettiği ağır bedelin bir benzerini bu gün her eylemde tartaklanan, gözaltına alınan ve kamusal alanda görünürlükleri tamamiyle silinmeye çalışılan kayıp aileleri ödemektedir. Çünkü yaşayanı ölü üzerinden cezalandırmak iktidarların arkaik döneminden bu güne kadar devam ettirdikleri bir iktidar stratejisidir.

Geçmişin bütün tekinsizliğine rağmen, her gün gözlerimizin içine bakan ölümlerimizin gözleri ile Plaza De Mayo'dan Galatasaray Meydanı'na oradan Batman ve Gever'in ara sokaklarına kadar serpişmiş ailelerin gözleri bakışmaya devam edecektir. O bakışlarda, hem geri adım atmayan direngen bir itiraz hem de Orpheus'un sonsuz yası her an göz göze gelmeye devam edecektir. Ta ki kayıplarımızın hiçbir zaman ulaşamayacağımız gözlerine bakarak o büyük müjdeli günün müjdeli haberini ulaştırıncaya dek.

Duvardaki fotoğraf ve dayım Ramazan

Pek çok Kürt aile, bu acı ve travmanın ışığında, bu acıyla başa çıkmanın ve sevdiklerini anmanın yaratıcı yollarını buldu. Bu yollardan biri de kendi evlerinde bir anıt oluşturmak. Aileler kaybettikleri yakınlarının anısına oturma odalarında bir yer açtı. Bu onların sevdiklerine daha yakın hissetmelerinin bir yolu oluyor.

◆ Handan Tufan

Öturma odaları kimi zaman keyifli bir sohbetin, kimi zaman kederli bir dertlesmenin, bazen mutlulugun, bazen de hüznün paylaşıldığı ortak bir alan herkes için. Benim büyüdüğüm oturma odası da benzer duyguların yasandığı bir alan oldu ama bu alanın diğerlerinden bir farkı duvarda asılı olan bir resimdi. O fotoğraf, otuz yıl önce Kürdistan özgürlük mücadelesi için yönünü dağlara çevirmiş dayım Ramazan'a ait. Onun hikayesi o küçük resmin içine bir nokta dahi eklenmeden kuşaktan kusaga aktarıldı. Otuz yılda değişen dünyanın içinde bir tek onun hikayesinin anlatılma ve hatırlanma gayreti değişmedi. O fotoğrafta sonraki kuşaklara aktarılan bir var olma mücadelesi saklı. Kahramanlık kadar mezarlılığın, yas tutamamanın ve özlemin fotoğrafı da aslında o. Pek çok Kürt, yaşadıkları ya da tanık oldukları siddet nedeniyle fiziksel ve psikolojik travmalar yaşıyor. Bu travma ve acı, Kürt ailelerin günlük yaşamlarını büyük ölçüde etkiliyor. Kürt ailelerin travmasını ve acısını daha da artıran bir diğer faktör de sevdiklerinin yasını tutamamaktır. Ülkelerinde yaşanan şiddet ve çatışmalar nedeniyle pek çok Kürt aile sevdiklerini kaybetti. Çatışmalar sırasında hayatını kaybeden aile üyelerinin bir mezar yeri yok.

Pek çok Kürt aile, bu acı ve travmanın ışığında, bu acıyla başa çıkmanın ve sevdiklerini anmanın yaratıcı yollarını buldu. Bu yollardan biri de kendi evlerinde bir anıt oluşturmak. Aileler kaybettikleri yakınlarının anısına oturma odalarında bir yer açtı. Bu onların sevdiklerine daha yakın hissetmelerinin bir yolu oluyor. Bu anıt fotoğraflardan oluşuyor ve sevdiklerini hatırlatma görevi görüyor. Aynı zamanda anılarını canlı tutmalarına yardımcı oluyor. Bir bakıma da, Kürt ailelerin yas tutması ve sevdiklerini kendileri açısından anlamlı olacak şekilde hatırlamaları için bir alan sağlıyor. Benim için ve mezarı olmayan birçok aile için bu fotoğraflar birer mezar yeri oluyor aslında.

Bir sanatçı olarak bu adaletsizliği, hukuk tanımazlığı ve sessizliği yırtmak için kendi alanımda çalışma yapma olanagını, bu yıl içinde Amsterdam Müzesi'nin 8 Ekim 2023 - 25 Subat 2024 tarihleri arasında "Savas ve Çatışma" temasıyla düzenlediği sergi ile bulabildim. Dünyadaki savaş ve çatışmaların, günümüz şehirleri ve özellikle de şehrin sakinleri ve sosyal yapıları üzerindeki etkisinin konu olarak seçtiği bu sergide, disiplinler arası yaratıcılarından çatışma ve savaşın etkisi üzerine düşünceleri istendi.

Lifelines: the remembered grave in the living room (Yaşam çizgileri: oturma odasındaki hatırlama anıtı), adli interaktif belgeselle biz de, binlerce aile gibi yıllardır tutamadığımız yasımızı anlatmaya

çalıştık. Sergi kapsamında müzede oluşturduğumuz oturma odasında, benim oturma odam da dahil, beş Kürt ailenin oturma odası ziyaret ediliyor. Türk ordusu tarafından kaybedilen veya öldürülen sevdiklerimizin fotoğraflarının asılı olduğu bu mekanlarda, görünüşte çok uzakta olan olaylar ve çatışmalar birdenbire yakınınıza geliyor. Bu sözlü tarih çalışması ile Seyfettin, Piling, Ramazan, Eyüp ve Nebahat'ın hikayelerini dinliyoruz. Onların neden dağların yolunu seçtiğini anlamaya çalışıyoruz. Hikayeler aslında bize 90'lı yılların Türkiye'sini de bir yanıyla özetliyor. Aynı zamanda devletin Kürtlere karşı değişmeyen politikasını da...

Ben ve arkadaşlarım, Hollanda'nın Amsterdam, Eindhoven, Nijmegen ve Arnhem şehirlerindeki oturma odalarını akşam ziyaret ederek fotoğrafların ardındaki hikayeleri yazdık, kaydettik. Çalışmamız birbirinden farklı, samimi portrelerin çizildiği sanatsal bir vizyona sahip. Bu tercih, izleyiciyi ailelerin oturma odalarına odaklıyor. İzleyici, görülen kişilerin kişisel yaşamlarına göz atmaya davet ediliyor. Hedefimiz, portrelerin ardındaki hikayelerin anlatıldığı sözlü bir tarih çalışması yapmak. Hikayeleri bu çerçevede izleyiciye saygılı bir şekilde aktarmaya çalıştık. Aynı zamanda, onları çatışma ve savaşın sonuçları hakkında düşünmeye teşvik etmeyi amaçladık.

Belgesel, benim de dahil olduğum ailelerin konuştugu kısa videolardan oluşuyor. Çalışmamızda çeşitli mezarları gösteren bir harita yer alıyor. Harita, yakınlarımızın 'muhtemelen' mezarlarının olduğu yerlerin haritası. Haritanın bir tarafı mezar yeri, diğer tarafı da Hollanda'da bulunan oturma odaları. Bu şekilde web sitesi ziyaretçileri bir mezarlıkta 'durur' ve farklı mezarları seçebilir. Ziyaretçiler

bir mezarın üzerine tıklayınca Kürt ailelerin oturma odalarından birine götürülüyor. Geride kalanların hikayelerinin anlatıldığı belgesel film de burada izlenebilir. Interaktif web sitesi Hollanda, Amsterdam, Nijmegen, Eindhoven ve Türkiye'deki hatırlama anıtları ile hikayelerin geçtiği yerleri birbirine bağlıyor.

Sevdiklerinizin kaybı, kişinin hayatını büyük ölçüde etkileyebilecek travmatik ve acı verici bir deneyimdir. Onların deneyimlerini anlatan bir belgesel yapmak, sözlü tarihe bir miras bırakma anlamına geliyor.

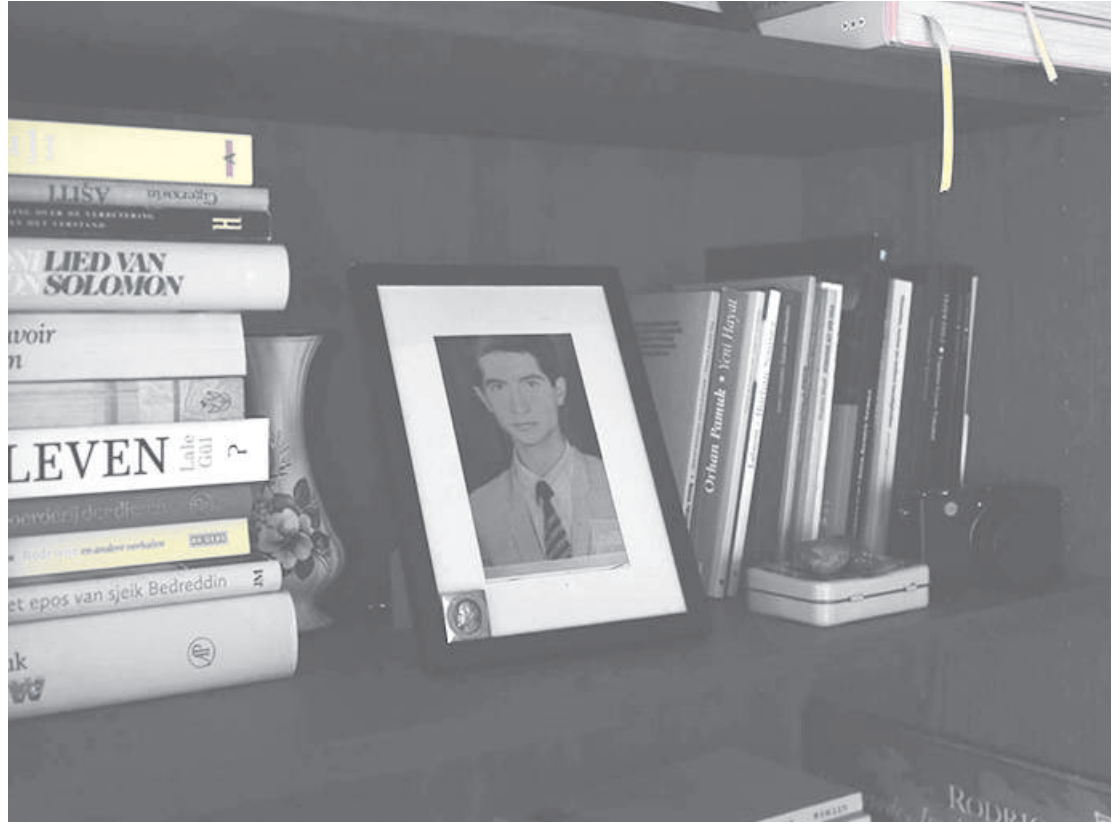
Belgesel, Hollanda'daki Kürt toplumu, onların deneyimleri ve karşılaştıkları zorluklar hakkında farkındalık yaratıyor. Hikayelerini öne çıkararak, görmezden gelinen bir topluluğa ses vermeyi ve deneyimlerimizi kamusal söylemde de on plana çıkarmayı amaçlıyor. Hollanda'daki Kürt ailelerin yaşadığı travma ve acıları, kaybettikleri sevdiklerini anmalarını konu alan bir belgesel yapmak, kutuplaşmanın önlenmesine ve Hollanda'da yaşayan Kürtlerin deneyimlerine ilişkin farkındalığın artırılmasına katkıda bulunma potansiyeli taşıyor.

Bu tarifi zor acı; geride kalanların beyazlamış saçlarında ve titreyen seslerinde... Dil bir şey demese bile bazen bir bakış bazen de titreyen ses geçmişte yaşanmış o felaketi gösteriyor. Bu çaresiz duygular olan biteni yine çaresizce özetliyor. Özlenen ve asla dönmeyecek bir aile ferdi... En güzel anımızdan en kederli anımıza kadar hep bizimle ve bizden sonrakilerle de olacak. Ama burada var olan şey aslında bir mezarlık. O fotoğraf bir anıt. Salondaki köşe, bu dünyanın kötü kurallarına inat, fotoğraftakileri sevenlerin ve özleyenlerin onları andığı bir mekan.

Çaresiz duyguların yasandığı bu mekanlar, bir başka açıdan da birçok olayın tanığı oluyorlar. Bera-berinde de bir anlatma dürtüsü yaratıyorlar. Sanırım duygudasım olan herkeste benzer sorumluluklar hakim ve bu sorumluluk bizi anlatmaya tesvik ediyor. Bu, bir yanıyla yaşamayan insanların hikayesini yaşatma görevi aslında. Kelimeleri seçmek zor olsa da, bahsettiğim anlatma dürtüsü, yasanan felaketi anlatma sorumluluğu yüklüyor insana. Yıllardır süren bu savaşta egemen medyanın eliyle, sevdiğimiz hikayelerinin nasıl servis edildiğine hepimiz şahit olduk, oluyoruz. Bu egemen dil, kendi tarihini yazdı ve yazıyor. Ama gerçekler bizim hafızamızda, var olan gerçek o oturma odalarındaki fotoğraflar.

Yine de bu aktarım, yeri doldurulamayacak bir boşluğa da tekabül ediyor. Anlatılanlar hep eksik kalıyor, çoğu zaman kelimeler yasanan acıyı anlatmaya yetmiyor çünkü. Bu hikaye için önce dayımı kendi arkadaşlarıma anlatmam gerekti. Kelimelerin güçsüzlüğünü ilk kez dayımı anlatırken fark ettim. Bir hikaye varsa o da yalnızca orada duran fotoğraftı. Fotoğrafın ardında duran o sonsuz boşluğa bakmak o kadar kolay olmadı, olmuyor. 90'lı yıllarda yasanan çatışmalarda Türk ordusunun gerillaların ölü bedenlerine yaptığı eziyet herkesin malumu. Ama kesilen kulaklardan koleksiyon yapıldığı gerçeği canımı çok acıttı, acıtıyor. Bu duygunun bendeki tarifini anlatmak da pek mümkün görünmüyor. Bu 'şey' bir biçimiyle 'hınç' diye de aktarılabilir. 1984 yılından bu yana devam eden bu savaş hafızalarımızda anlatılması çok güç görüntüler, kulaklarımıza anlatılması zor hikayeler fısıldadı. Canımızı bu denli acıtan bir şeyin hınca neden olduğunu söylemek de sanıyorum yanlış olmayacak. Holokost'tan sağ kalan yazar Améry, "hınç" kavramı üzerinden geçmişle gerçek bir yüzleşmenin ve gelecekte yasanabilecek benzer felaketlere karşı durabilmenin yollarını tartışıyor. Bu tartışma hala güncelliğini korurken Améry, hıncın terk edilmislik duygusuna karşı geliştirdiğimiz bir duygu olduğunu hatırlatıyor.

Evlerimizdeki fotoğraflar bize geçmişteki olaylar zincirini aktarıyor. Geçmiş, bugünü ve geleceği düşünmemize vesile oluyor. O fotoğraflar, felaketin tanığı. Biz o felaketi görmesek de onlar bize olaylar zincirini özetliyor. Yani onlar asıl tanık.

Her şeyin merkezinde daima bir boşluk hakim. Felaketi yaşamış ve o felaketten sağ çıkmış biri, yaşananları daima hatırlar ve diğerlerinin de bilmesini ister. Hayatta kalanın hatırladıkları, tanıklığın

özüdür. Bizim oturma odalarımızda dinlediğimiz bu hikayeler de, artık yaşamayan birinin ardında bıraktığı hatıralardır. O hatıralar bir fotoğrafın içinden oturma odasında duran herkese bakıyor, sesleniyor. Ve o fotoğraflar bize her şeyi anlatıyor.

Bu sözlü tarih çalışması ile Seyfettin, Piling, Ramazan, Eyüp ve Nebahat'ın hikayelerini dinliyoruz. Onların neden dağların yolunu seçtiğini anlamaya çalışıyoruz. Hikayeler aslında bize 90'lı yılların Türkiye'sini de bir yanıyla özetliyor. Aynı zamanda devletin Kürtlere karşı degismeyen politikasını da...

Bu hikaye için önce dayımı kendi arkadaşlarıma anlatmam gerekti. Kelimelerin güçsüzlüğünü ilk kez dayımı anlatırken fark ettim. Bir hikaye varsa o da yalnızca orada duran fotoğraftı. Fotoğrafın ardında duran o sonsuz boşluğa bakmak o kadar kolay olmadı, olmuyor.

